

Odnos filozofije, dječje književnosti i odgoja

Krizmanić, Marta

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:453838>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Odnos filozofije, dječje književnosti i odgoja

- diplomski rad -

Mentor: izv. prof. dr. sc. Aleksandra Golubović

Student: Marta Krizmanić

Diplomski studij Filozofije i Talijanskog jezika i književnosti

Rijeka, srpanj 2020.

ZAHVALA

Ovim bih putem voljela uputiti nekoliko riječi zahvale svima onima koji su me podupirali u svim lijepim i manje lijepim trenutcima tijekom obrazovanja.

Ponajprije, od srca zahvaljujem mentorici, izv. prof. dr. sc. Aleksandri Golubović na mentorstvu, trudu, pomoći i povjerenju te na tome što je u svakom trenutku bila dostupna i spremna dati iskren, stručan savjet, komentar i stav tijekom cijelog studija, a posebice tijekom izrade ovoga rada. Također, zahvala Odsjeku za filozofiju, Odsjeku za talijanistiku te Centru za obrazovanje nastavnika, svim asistentima, docentima, i profesorima koji su me nesebično usmjeravali da samostalno odabirem i razrađujem teme kako bih mogla istraživati ono što će u konačnici biti prikazano u ovom radu.

Također, veliko hvala Centru za strane jezike *Omnia* na danoj prilici za rad u struci te svim kolegicama, velikim i malim polaznicima koji su mi prenijeli mnoga nova znanja. Zahvala svim kolegicama i kolegama koji su mi uljepšali studentske dane, posebno Danijeli, Košuti i Vanesi. Za kraj, najveća zahvala obitelji, nadasve Giuliani, Lucasu, Anamariji te roditeljima, Teu i njegovim roditeljima što su mi velikodušno i nesebično pružali podršku te omogućili da ostvarim sve svoje zamisli u koje često nisam niti sama vjerovala da je moguće ostvariti.

*Ovaj rad posvećujem Olgi koja mi je pokazala i dokazala
koliko dječja književnost može biti čarobna.*

Sadržaj

1.	Sažetak i ključne riječi	1
2.	Summary and keywords.....	2
3.	Uvod.....	3
4.	Odgoj.....	5
4.1.	Kratak uvod u razvoj čovjeka	6
4.2.	Filozofsko razmatranje djetinjstva.....	7
4.3.	Kognitivno razvojna teorija Jeanea Piageta.....	8
4.3.1.	Stadij konkretnih informacija.....	9
4.4.	Moralni razvoj	12
4.4.1.	Kognitivno-razvojni modeli Jeana Piageta	13
4.5.	Prikaz definiranja odgoja.....	14
4.6.	Odgojno-obrazovna komunikacija	15
4.7.	Filozofija odgoja.....	17
5.	Dječja književnost.....	20
5.1.	Filozofija književnosti	21
5.2.	Cressida Cowell – Pustolovine u divljini blizanaca Krošnjara	22
5.2.1.	Blizanci otkrivaju pticu dodo	25
5.2.2.	Ptica dodo pozira.....	27
6.	Filozofija.....	28
6.1.	Filozofija za djecu	29
6.2.	Primjer - Internalizam u pogledu moralnih razloga i moralni razvoj	30
6.3.	Nekoliko promišljanja i preporuka	34
7.	Zaključak.....	38
8.	Literatura.....	39
8.1.	Knjige i znanstveni članci.....	39
8.2.	Internet izvori	39
9.	Popis slika i tablica	45

1. Sažetak i ključne riječi

Filozofija, dječja književnost i odgoj većini na prvi pogled neće izgledati osobito povezani, no već uz malo znanstvene znatiželje i proučavanja možemo vidjeti da su navedena područja sastavni dio naših života još od najranije životne dobi. Ponajprije je važno istražiti razvoj i odgoj, obuhvatiti ih u psihološkom i filozofskom kontekstu, kao i uočiti njihove međusobne poveznice, potom definirati dječju književnost i filozofiju – kako bi se u cijelosti razumjela povezanost navedenih tema i područja. U tome imaju određenu ulogu nama bliske osobe, no i institucije poput vrtića, škola i fakulteta, dakle, nestručnjaci i stručnjaci iz područja odgoja. Stoga, u svrhu elaboracije ove teme bit će razmotrena mnoga pitanja, među kojima se ističu: „Koji su pogledi na razvoj i odgoj čovjeka?“, „Što je filozofija odgoja i kako ista može pomoći u moralnom razvoju?“ te „Na koji način pomoću dječje književnosti u najranijoj životnoj dobi djeteta uvoditi filozofske teme i poticati na moralno promišljanje i djelovanje?“.

Ključne riječi: razvoj, odgoj, filozofija, slikovnica, dječja književnost, filozofija za djecu, filozofija odgoja.

2. Summary and keywords

Philosophy, children's literature and education are not, at first glance, related topics for most people, but with a little scientific curiosity and study, we conclude that they have permeated our lives from an early age. Primarily, it is important to explore development and education, then to define children's literature and philosophy, in order to fully understand the connection of the aforementioned topics. People close to us have a role in this, but also institutions such as kindergartens, schools and colleges. Therefore, for the purpose of analyzing the thesis, many questions will be considered, among which are: "What are the views on the development and education of man?", "What is the philosophy of education and how it can help in moral development?" and "In what way children's literature at the earliest age of the child to introduce philosophical themes?".

Keywords: development, education, philosophy, picture book, children's literature, philosophy for children, philosophy of education.

3. Uvod

U ovom će se radu ponajprije pokušati odgovoriti na pitanja poput: „Je li moguće razviti moralno ponašanje od najranije životne dobi?“, „Može li (dječja) književnost, a posebice slikovnice doprinijeti moralnom razvoju?“ te „Kakav je pogled i uloga filozofije u povezivanju i tumačenju razvoja, odgoja i (dječje) književnosti?“.

Živimo u društvu u kojem su iznenađenja tijekom odrastanja općenito, ali posebno školovanja u smislu odmaka od literature koja je ponuđena za određeni nastavni predmet vrlo rijetka (čast određenim nastavnicima, asistentima i profesorima). Zamislimo samo lice djeteta od sedme do jedanaeste godine života od kojeg se na nastavi traži da pročita kratku slikovnicu, a potom istu poveže s određenom temom koja se obrađuje na nastavi. Nakon početnog iznenađenja, potom zasigurno i šoka, shvaća se da svi pomalo smatramo slikovnice igračkama te da nismo u potpunosti sposobni povezati nešto jednostavno s nečim kompleksnijim. Primjerice, objašnjavanje određenog gradiva pomoću slikovnice, gdje se djeci kroz različite probleme ili situacije prikazane u slikovnici pokušava te probleme i približiti. Također, u sklopu rada će se pokušati prikazati primjer internalizma u pogledu moralnih razloga kako bi se uvidjelo da se i filozofske rasprave takve vrste mogu kroz slikovnicu prikazati mlađoj publici.

Bilo bi važno naglasiti da su slikovnice i danas često smatrane igračkama, no upravo je to prva knjiga s kojom se dijete susreće u najranijoj životnoj dobi. Stoga, zašto ista ne bi pružila naznake moralnog odgoja već u najranijoj dobi, ali i kasnije. Iako je prvotna i temeljna ideja ovog rada bila prikazati različite priče koje će savršeno pratiti moralni razvoj, smatram da je važno učiniti iskorak te prikazati na inovativniji način slikovnice i moralni odgoj koji ih prati.

Stoga, potrebno je ponajprije prikazati važnost razvoja čovjeka s gledišta razvojne psihologije, a potom isto nadograditi analizom dva oprečna filozofska stava, britanskog filozofa Johna Lockeja te francuskog filozofa Jeana-Jacquesa Rousseaua. Slijedit će kognitivno-razvojna teorija i kognitivno-razvojni modeli švicarskog epistemologa i psihologa Jeana Piageta te detaljno objašnjenje „Stadija konkretnih informacija“. U sklopu prethodno navedenog bit će objašnjeni i povezani pojmovi poput razvoja mozga, metakognicije, kvocijenta inteligencije, važnosti inkluzije i dvojezičnosti sve u svrhu dolaska do definicije odgoja.

Prije prelaska na usmjereno prikazivanje i povezivanje prethodno navedenog s dječjom književnošću te moralnim razvojem i internalizmom u pogledu moralnih razloga prikazanim kroz Piagetovu teoriju kognitivnog razvoja, bitno je uvesti i iznijeti nekoliko riječi o intencionalnom odgoju te odgojno-obrazovnoj komunikaciji. Naime, važno je kvalitetno komunicirati koristeći se verbalnom i neverbalnom komunikacijom kako bismo već od najranije dobi na što kvalitetniji način mogli prenijeti vlastite stavove i mišljenja.

Pri samom kraju ovog rada bit će prikazano nekoliko promišljanja i preporuka koji mogu biti korisni i korišteni u nastavi filozofije, etike te u nastavi stranog jezika. Drugim riječima, bit će prikazana literatura i dani kratki naputci u svrhu boljeg razumijevanja i razvijanja daljnjeg interesa za temu. Naime, za izradu ovog rada korištena je literatura koja je dostupna široj javnosti, u velikoj mjeri u obliku besplatnih web sadržaja i aplikacija ili u fizičkom obliku zbog pristupačne cijene. Ista nije rabljena u svrhe promoviranja ili reklamiranja određenih tvrtki ili proizvoda. Također, korišteni su pojedini dijelovi seminarskih radova koje sam napisala u svrhu polaganja kolegija „Opća pedagogija“, „Poučavanje i učenje stranog jezika u ranoj školskoj dobi“ te „Filozofija morala“, a koji su u konačnici pomogli kao primjeri te u boljoj razradi ovog rada.

4. Odgoj

U ovom će poglavlju biti prikazana važnost razvoja čovjeka kao složena bića, a time i važnost psihološke discipline koja istražuje razvoj istoga. Zatim će biti prikazan odgovor na pitanje kojim se pokušava prikazati važnost činitelja fizičkog i socijalnog svijeta koji utječu na naša iskustva prije i nakon rođenja naspram urođene biološke datosti. Kako bi se bolje razumjelo prethodno navedeno, bit će dan filozofski pogled na djetinjstvo te kratki uvod u definiranje pojma „odgoj“ uz doticaj odgojno-obrazovne komunikacije te intencijalnog odgoja. Potom će biti prikazani stavovi švicarskog epistemologa i psihologa Jeana Piageta. Općenito razmatrajući razlikujemo sljedeće teorije razvoja: „1. Psihoanalitička; 2. Bihevioristička; 3. Teorija socijalnog učenja; 4. Kognitivistička; 5. Etološka; 6. Ekološka“.¹ U nastavku će biti prikazana i razrađena teorija kognitivnog razvoja te kognitivno razvojni modeli Jeana Piageta.² U sklopu kognitivno-razvojne teorije bit će detaljnije prikazan treći stadij – „Stadij konkretnih operacija“, uz koji se vezuje i razvoj mozga, metakognicija, kvocijent inteligencije, važnost inkluzije i dvojezičnosti. Upravo se kognitivistička teorija pokazala idealnom za prikaz u ovom radu iz razloga što je kognitivni razvoj posljedica međudjelovanja biološkog sazrijevanja i djetetove aktivnosti. Usprkos tome što se kasnijim istraživanjima spoznaje kako kroz aktivnosti djeteta, odnosno kroz iskustva i vježbu djeca mogu i u ranijoj dobi no što je to predvidio Jean Piaget prikazati naznake sljedećeg stadija. Nadalje, metakognicija i kvocijent inteligencije se također vezuju uz vježbu kako bi se došlo do željenih rezultata. S druge strane, inkluzija i dvojezičnost su važni jer je dijete od najranije dobi „uronjeno“ u senzibilizaciju različitih vrlina, a time i moralnih. Još jedan od razloga odabira kognitivističke teorije jest mogućnost povezivanja sa stavom filozofa morala, Williama Klasse Frankene (1908 - 1994) prema kojem aktivnosti predstavljaju odgoj, odnosno: „Transmisija stjecanja izvrsnosti korištenjem tehnika poput instrukcija, treninga, učenja [...]“³

---

¹ Tatalović Vorkapić S., *Razvojna psihologija – Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*: https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF, str. 16.

² Isto, str. 154.

³ Domaćinović, P., *Uloga odgajatelja*: <https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri%3A1520>, str. 11.

4.1. Kratak uvod u razvoj čovjeka

Proučavanje razvoja čovjeka relativno je nov pothvat, a proučavanja razvoja djece počela su se provoditi tek početkom devetnaestoga stoljeća, no u svakom su slučaju zamisli o tome kako se čovjek razvija i mijenja postojale već stoljećima prije.⁴ Stoga, važne su teorije koje pomažu u organizaciji opažanja, odnosno daju smisao onome što vidimo te pružaju temelje za daljnje praktične akcije, sve s ciljem unapređenja i dobrobiti djece, ali i odraslih.⁵ Važno je naglasiti da su teorije bile pod utjecajem kulture u kojoj su nastale, no nastavak istraživanja nije puka razlika u mišljenju, vjerovanju i samoj kulturi, već je u provjeri i prihvatu od strane znanstvene zajednice.⁶ Čovjek je kompleksno biće, a istraživači i znanstvenici ne slažu se o svemu što opaze ili otkriju, stoga se percipira važnost razvojne psihologije, odnosno psihološke discipline koja istražuje psihički razvoj čovjeka, od njegova začeća pa sve do smrti prateći promjene u ponašanju i sposobnostima koje prate čovjeka tijekom razvoja.⁷

U ovom je trenutku važno zapitati se: „Je li za potpunu izgradnju čovjeka važnija urođena priroda ili odgoj?“⁸ Pod pojmom „urođena priroda“ podrazumijevamo urođene biološke datosti, odnosno nasljedne informacije koje dobivamo u trenutku začeća, dok se pod pojmom „odgoj“ ubrajaju činitelji fizičkog i socijalnog svijeta koji utječu na naša iskustva prije i nakon rođenja.⁹ U ovom trenutku obje teorije ponovno zauzimaju svoju poziciju time što s jedne strane naglašavaju važnost nasljeđa, ističući rana iskustva kao obrazac na kojem će se temeljiti kasniji obrasci ponašanja, a s druge se strane naglašava važnost promjena te stjecanje novih iskustava.¹⁰ Naime, razvoj je složen proces, a time višedimenzionalan i višesmjernan, drugim riječima, razvoj može biti odličan izraz za pojašnjavanje poboljšanja i slabljenja unutar istog i različitog područja razvoja.

---

⁴ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 5.

⁵ Isto, str. 6.

⁶ Isto.

⁷ Tatalović Vorkapić S., *Razvojna psihologija – Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*: https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF, str. 5.

⁸ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 6.

⁹ Isto, str. 7.

¹⁰ Isto, str. 8.

4.2. Filozofsko razmatranje djetinjstva

U Europi, između petnaestog i šesnaestog stoljeća djetinjstvu se nije pridavala posebna važnost, a na dijete se po izlasku iz dojenačke dobi gledalo kao na minijaturnu, ali već oblikovanu osobu.¹¹ Bez obzira na izraženu svijest o ranjivosti djece, nisu postojala izražena filozofska tumačenja o prirodi ili odvojenim razdobljima razvoja u djetinjstvu.¹² Naime, u šesnaestom su se stoljeću pojavile smjernice koje su upućivale na kažnjavanje djece kako bi se ukrotila njihova iskvarenost, dok se s druge strane javlja pristup kojim se potiče razumijevanje kod djece u svrhu razlikovanja između dobra i zla.¹³ U sklopu prethodno navedenog potrebno je istaknuti britanskog filozofa Johna Locke (1632 - 1704)¹⁴ te francuskog filozofa Jeana-Jacquesa Rousseau (1712 - 1778)¹⁵. Prema razmatranjima Johna Locke, ponašanja se izgrađuju postupno kroz topao i ustrajan odnos, a njegov pogled na dijete - kao „tabulu rasu“, odnosno praznu ploču dovodi ga do razmatranja o važnosti odgoja.¹⁶ Naime, odgoj omogućuje djetetu mnoštvo razvojnih puteva koji omogućuju nova, a time i različita iskustva.¹⁷ S druge strane, Jean-Jacques Rosseau tvrdi kako su djeca „noble salvages“, odnosno plemeniti divljaci koji su na prirodan način obdareni osjećajem za ispravno i pravedno.¹⁸ Također, tvrdi kako odrasli mogu samo nanijeti štetu djeci i njihovom osjećaju za ispravno i pogrešno te bi odrasli trebali biti u svakom trenutku izrazito osjetljivi na djetetove potrebe.¹⁹ Uz navedeno, Jean-Jacques Rousseau osim opisivanja fenomena odgoja, pokušava dati i konkretne smjernice kako odgajati djecu i mlade.²⁰

U svakom slučaju, bilo je mnogo filozofa koji su raspravljali i prikazivali odgoj na različite načine. Prethodno prikazani stavovi Johna Locke i Jean-Jacquesa Rousseaua promišljanjima o odgoju prikazali su važnost odgoja za pojedinca i društvo.²¹ Također, važnost se uviđa i u naglasku koji se stavlja na intelektualni, ali i na moralni odgoj o kojemu će biti riječi u nastavku ovog rada.

---

¹¹ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 13.

¹² Isto.

¹³ Isto.

¹⁴ Enciklopedija.hr, *Locke, John*: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36944>

¹⁵ Enciklopedija.hr, *Rousseau, Jean-Jacques*: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53500>

¹⁶ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 13.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ Golubović, A., *Filozofija odgoja*: <https://hrcak.srce.hr/121849>, str. 615.

²¹ Isto, str. 617.

4.3. Kognitivno razvojna teorija Jeanea Piageta

Kognitivističke teorije uvjeravaju kako su kognitivne sposobnosti osnove čovjekova kognitivnog razvoja te kako iste rukovode ponašanjem čovjeka.²² Jean Piaget (1896 - 1980), švicarski epistemolog i psiholog, pristalica je kognitivističke teorije razvoja, a proučavajući djecu razvio je kognitivno-razvojnu teoriju.²³ Prema prethodno navedenoj, djeca aktivno mogu graditi svoja znanja koja se temelje na svijetu koji ih okružuje i manipulaciji istoga.²⁴ Nadalje, spoznaja se odnosi na znanje, dok je dječje ponašanje odraz organizacije znanja ili inteligencije.²⁵ Stoga, razvoj je stalna reorganizacija složene kognitivne strukture kako bi dijete što bolje funkcioniralo u problemskim situacijama.²⁶ Razvojem djetetova mozga i povećanjem iskustava isto se kreće kroz razvojne stadije, a svakog obilježavaju različiti načini mišljenja.²⁷ Zbog jasnijeg i preglednijeg prikaza stadija, isti će biti prikazani Tablicom 1²⁸.

STADIJ	RAZDOBLJE RAZVOJA	OPIS
Senzomotorički	do 2. godine	- djeca „misle“ djelujući na svijet koji ih okružuje ustima, ušima i rukama, u svrhu rješavanja senzomotoričkih problema
Predoperacijski	od 2. do 7. godine	- razvija se jezik i igra zamišljanja, no nedostaje logičnost
Stadij konkretnih informacija	od 7. do 11. godine	- rezoniranje postaje logično, no mišljenje i dalje nije apstraktno
Stadij formalnih operacija	od 11. godine	- sposobnost apstraktnog mišljenja

Tablica 1: Kognitivno-razvojna teorija Jeanea Piageta

²² Tatalović Vorkapić, S., *Razvojna psihologija – Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*: https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF, str. 32.

²³ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 19.

²⁴ Isto.

²⁵ Tatalović Vorkapić, S., *Razvojna psihologija – Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*: https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF, str. 32.

²⁶ Isto.

²⁷ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 19.

²⁸ Isto.

Naime, svaki od navedenih stadija ide ukorak s obrazovnim razvojem. U prvom se stadiju inteligencija bazira na tjelesnoj interakciji s okolinom, odnosno ljudima i objektima, a dijete spoznaje svijet izravno, djelovanjem.²⁹ Već je od prvog stadija moguće uvoditi slikovnice koje će staratelji ili odgajatelji prepričavati. U drugom stadiju dijete počinje spoznavati svijet igrom i zamišljanjem, odnosno javlja se mogućnost predočavanja.³⁰ U ovom stadiju dijete može samo čitati slikovnice i postavljati pitanja vezana uz likove ili događaje iz iste. U trećem stadiju javlja se mogućnost logičkog rješavanja problema, no samo pomoću konkretnih objekata, ne i apstraktnih.³¹ Upravo će ovaj stadij biti prikazan u nastavku kako bi se prikazalo da djeca (u ovom stadiju) imaju mogućnost apstraktnog rješavanja problema. Četvrti stadij omogućuje i logičko rezoniranje u pogledu na apstraktne i hipotetičke događaje, a ne samo konkretne objekte, s naglaskom da većina ljudi ne ulazi u četvrtu fazu.³²

Jasno je da je Piagetova teorija potaknula mnoga daljnja istraživanja i ponukala stavove razvojnih psihologa, no jasno je i da takva teorija može sadržati i ograničenja. Naime, Piagetova je teorija u praktičnom pogledu dovela do razvoja obrazovnih filozofija i programa u kojima se isticalo učenje otkrivanjem i izravnim kontaktom sa svijetom.³³ Što se ograničenja tiče, jedan od primjera jest da su brojna istraživanja pokazala kako je Piaget podcijenio sposobnosti predškolske djece vezano uz apstraktna rezoniranja.³⁴

4.3.1. Stadij konkretnih informacija

U „Stadiju konkretnih informacija“ djeca mogu logički rezonirati o konkretnim situacijama, ona također postaju bolja u hijerarhijskoj klasifikaciji („djetetova sposobnost povezivanja predmeta na temelju apstraktnih značajki u klase“³⁵) i serijaciji („slaganje, odnosno nizanje elemenata prema određenom kriteriju“³⁶) kao i u tranzitivnom zaključivanju (djeca moraju mentalnim putem donijeti odluku koji je štapić najdulji).³⁷ Stoga, Piaget ne prikazuje naznake četvrte faze

---

²⁹ Tatalović Vorkapić, S., *Razvojna psihologija – Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*: https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF, str. 34.

³⁰ Isto.

³¹ Isto.

³² Isto.

³³ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 20.

³⁴ Isto.

³⁵ Radoš, A., *Razdoblje konkretnih operacija u teoriji J. Piageta*: <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:1605>, str. 12.

³⁶ Isto, str. 13.

³⁷ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 285.

(apstraktno mišljenje), iz razloga što su klasifikacija, serijacija i tranzitivno zaključivanje karakteristični za dob od 7. do 11. godine života i dalje vezana samo uz logičko rezoniranje vezano uz predmete.

Nadalje, razvoj mozga u „Stadiju konkretnih operacija“ doprinosi poboljšanjima u kapacitetu obrade informacija („napredak u brzini mišljenja“) te dolazi do napretka u kognitivnoj inhibiciji („sposobnost kontroliranja unutarnjih i vanjskih ometajućih podražaja“).³⁸ Tijekom školske dobi pažnja postaje selektivnija i planska, a poboljšavaju se i strategije pamćenja.³⁹ Redom se pojavljuju: strategija ponavljanja (ponavljanje riječi koje je potrebno upamtiti, primjerice: „ptica, ptica, ptica“), strategija organizacije (grupiranje međusobno povezanih informacija koje je potrebno zapamtiti, primjerice „ptica, dodo“ u „ptica, dodo, ptica, dodo...“) te elaboracije (stvaranje povezanosti između dviju ili više informacija koje nisu iz iste kategorije, primjerice „blizanci, otkriti, ptica, dodo“ u „Blizanci otkrivaju pticu dodo.“).⁴⁰ U ovom je trenutku moguće zaključiti da moralni razvoj, odgoj i obrazovanje ovise o psihološkom razvoju te se navedeno iznosi kako bi se pokazala psihološka pozadina koja podržava obrazovnu.

Nastavno na sve prethodno navedeno, djeca u srednjem djetinjstvu razvijaju metakogniciju, koja „se odnosi na znanje i upravljanje kognitivnim sustavom pojedinca“⁴¹, a prvi ju je opisao razvojni psiholog John Flavell 1976. godine. Ovaj je koncept maglovit jer nema definicije koja bi bila općeprihvaćena, ali se gotovo svi upućeni u temu slažu da ona uključuje znanje i upravljanje kognitivnim procesima.⁴² S druge strane, „premda se metakognicija proširuje, djeca školske dobi često imaju problema da upotrijebe ono što znaju o mišljenju“.⁴³ Nadalje, „temeljna se otkrića o razvoju obrade informacija upotrebljavaju i kod čitanja“, no javlja se kontroverza: „naučiti djecu čitati cjelovitim pristupom (djeca su od samih početaka izložena cjelovitim tekstovima) ili pristupom temeljnih vještina (najprije se savladaju fonetske vještine, zatim složeni materijali za čitanje)?“⁴⁴

---

³⁸ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 288.

³⁹ Isto, str. 289.

⁴⁰ Isto, str. 290.

⁴¹ Mrkonjić, I.; Toplovec, V.; Marinović, M., *Metakognicija i samoregulacija u učenju i nastavi matematike*: https://bib.irb.hr/datoteka/396084.OSIJEK_final.doc, str. 2.

⁴² Isto.

⁴³ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 291.

⁴⁴ Isto, str. 292.

Također, kvocijent inteligencije („Intelligence quotient“ - IQ) u školskoj dobi postaje stabilniji no u ranijoj dobi, a slijedom toga, inteligencija djeteta se prije polaska u školu provjerava putem testova inteligencije: „najvećeg i najvažnijeg kriterija koji određuje sposobnosti“.⁴⁵ Najčešće se koriste: Stanford-Binetov test inteligencije („mjeri opću inteligenciju i četiri faktora inteligencije – verbalno, numeričko, spacijalno rezoniranje i kratkoročno pamćenje“) te Wechslerov test inteligencije („osim opće inteligencije mjeri dva široka faktora inteligencije – verbalni i neverbalni“).⁴⁶ Također, inteligencija je produkt nasljeđa i okoline. Primjerice, Sternbergova teorija je sastavljena od ukupno tri podteorije - iskustvena, komponentna, i kontekstualna, a potonja naglašava kako inteligentno ponašanje ne može biti nezavisno od kulture.⁴⁷ S druge strane, Gardnerova teorija višestrukih inteligencija inteligenciju definira u: „pojmovima odvojenih skupina operacija za obradu koje pojedincima omogućuju da se angažiraju u širokom rasponu kulturalno ocijenjenih aktivnosti“.⁴⁸ U svakom se slučaju putem testova inteligencije može uvidjeti mogućnost moralnog rezoniranja, upravo kako bi se dokazala mogućnost apstraktnog rezoniranja već u ranoj školskoj dobi.

Slijedom navedenog, može se uzeti u obzir istraživanje provedeno 2009. godine u Hrvatskoj, a koje dokazuje da: „djeca koja odrastaju u domovima postižu sustavno lošije rezultate na svim ispitanim mjerama kognitivnog statusa u usporedbi s djecom koja odrastaju s oba roditelja“.⁴⁹ U prethodno navedenom istraživanju zaključuje se da ukoliko se skрати vrijeme potrebno za postupak udomljavanja i usvajanja djece, ukoliko pomoć pruži uža zajednica i nastavnici tada bi se negativne posljedice mogle izbjeći.⁵⁰ Također, potrebno je uzeti u obzir mogućnost da kulturalna pristranost u testovima inteligencije dovede do toga da se podcijeni inteligencija djece pripadnika nacionalne manjine.⁵¹

---

⁴⁵ Posavec, M., *Višestruke inteligencije u nastavi*:

http://www.svetisavavhan.edu.rs/Dokumenti/Visestruke_inteligencije_u_nastavi.pdf, str. 55.

⁴⁶ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 292.

⁴⁷ Isto, str. 195.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Miljević-Ridički, N., *Važnost socijalnog konteksta za kognitivni razvoj predškolske djece*:

<https://hrcak.srce.hr/82956>, str. 309.

⁵⁰ Isto, str. 319.

⁵¹ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 298.

Također, kod jezičnog je razvoja bitno napomenuti pojavu dvojezičnosti ili višejezičnosti, a koja je široko rasprostranjena te često službeno nije prepoznata.⁵² Naime, „djeca mogu postati dvojezična na dva načina: 1. usvajajući u ranom djetinjstvu oba jezika istodobno, ili 2. učeći drugi jezik nakon što su savladali prvi.“⁵³ Dvojezičnost donosi čitav niz prednosti, koje se općenito mogu svrstati u tri skupine: komunikativne, kulturne i kognitivne.⁵⁴ Primjerice, dvojezična djeca postižu bolje rezultate na testovima: „selektivne pažnje, analitičkog rasuđivanja, stvaranja pojmova i kognitivne fleksibilnosti“.⁵⁵ S druge strane, može se javiti i negativna pojava - semilingvizam ili polujezičnost, odnosno: „neodgovarajuće služenje oboma jezicima“.⁵⁶ Razlozi semilingvizma mogu biti: „društveni, obrazovni, politički i gospodarski koji mogu dovesti i do odgojne zapuštenosti te društvene potlačenosti“.⁵⁷

4.4. Moralni razvoj

Kroz promišljanja o moralnom razvoju uvidjet će se što je moral, a potom i što bi trebalo sadržavati moralno zrelo ponašanje. Nadalje, potrebno je naglasiti da će biti prikazan kognitivno-razvojni model Jeana Piageta u svrhu povezivanja s razvojnom teorijom. Naime, prema objašnjenom „Stadiju konkretnih informacija“, odnosno u dobi od 7. do 11. godine života nije moguć razvoj apstraktnog mišljenja. S druge strane, prema kognitivno-razvojnom modelu tek je od 11. godine života moguće konkretnije moralno rasuđivanje. Stoga, postavlja se pitanje: „Je li moguće moralno rasuđivanje u dobi do 11. godine života?“

Naime, prema enciklopedijskoj definiciji, moral je sustav: „[...] nepisanih društvenih normi što određuju način ponašanja u određenoj društvenoj skupini, zajednici, a zasnivaju se na običajima i na općenito prihvaćenim mjerilima vrjednovanja postupaka sa stajališta načela »dobra« ili »zla«“.⁵⁸ Dok je etika: „[...] filozofska disciplina koja ispituje zasnovanost i izvor morala,

---

⁵² Hržica, G.; Padovan, N.; Kovačević, M., *Društveni utjecaj na dvojezičnost – hrvatske dvojezične zajednice u Istri i Beču*: <https://hrcak.srce.hr/file/121894>, str. 176.

⁵³ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 300.

⁵⁴ Hržica G.; Padovan N.; Kovačević M., *Društveni utjecaj na dvojezičnost – hrvatske dvojezične zajednice u Istri i Beču*: <https://hrcak.srce.hr/file/121894>, str. 176.

⁵⁵ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 300.

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Barišić, K., *Jezična lojalnost - Na osnovi ankete s pripadnicima hrvatske nacionalne manjine u Pečuhu*: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/5742/1/DIPLOMSKI%20RAD.pdf>, str. 11.

⁵⁸ Enciklopedija.hr, *moral*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41862>

temeljne kriterije za vrjednovanje te ciljeve i smisao moralnih htijenja i djelovanja“.⁵⁹ Naime, potrebno je naglasiti da su moral, a time i etika nezavisni od kulture.⁶⁰ Stoga, moralno zrelo ponašanje trebalo bi sadržavati sposobnost prepoznavanja situacije moralne dileme te moralno rasuđivanje i donošenje odluka.⁶¹

4.4.1. Kognitivno-razvojni modeli Jeana Piageta

U sklopu kognitivističke teorije moralnog razvoja smatra se kako je kognitivni razvoj temelj za procvat moralnog razvoja te kako su razvijene kognitivne sposobnosti temelj zrelijem moralnom ponašanju.⁶² Stoga, kao i prije, s ciljem jasnijeg i preglednijeg prikaza, kognitivno-razvojni modeli bit će prikazani Tablicom 2⁶³.

FAZE	RAZDOBLJE	OPIS
Predmoralni period	od 2. do 4. godine	- neshvaćanje moralnosti
Heteronomna moralnost ili moralni realizam	od 5. do 7. godine	- početak slijeđenja pravila
Autonomni moral ili moralni relativizam	od 8. do 11. godine	- pravilima se pristupa na fleksibilniji način (ovisi o situacijskim i subjektivnim činiteljima)
Završna faza	od 11. godine	- proširenje moralnog rasuđivanja s osobnog na društveni i politički plan

Tablica 2: Kognitivno-razvojni modeli Jeana Piageta

⁵⁹ Enciklopedija.hr, etika: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18496>

⁶⁰ Tatalović Vorkapić, S., *Razvojna psihologija – Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*: https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF, str. 153.

⁶¹ Isto, str. 154.

⁶² Isto.

⁶³ Isto, str. 155.

Rezultati daljnjih istraživanja pokazali su kako zaista postoji povezanost između kognitivnog i moralnog funkcioniranja, dok se s druge strane javlja podcjenjivanje moralnog rasuđivanja mlađe djece.⁶⁴

4.5. Prikaz definiranja odgoja

Prethodno je, kako bi se olakšalo praćenje ljudskog razvoja, prikazan odgoj kao činitelj fizičkog i socijalnog svijeta koji utječe na naša iskustva prije i nakon rođenja.⁶⁵ Navedeno se može prikazati na različite načine te bi zasigurno od različitih osoba dobili i različite odgovore na pitanje: „Što je odgoj?“. Stoga, potrebno je s iznimnom pažnjom posvetiti se definiranju i prikazivanju pojma „odgoj“, koji je u prošlosti u svrsi prikazivanja različitih teorija bio podložan manipulaciji. Stoga, polazna će točka za početak biti enciklopedijska definicija: „Odgoj, proces izgrađivanja, razvijanja i oblikovanja čovjeka u njegovim ljudskim odlikama.“⁶⁶ U kontekstu objašnjenja prikazuje se kako se odgojem prenose društveno-povijesna iskustva kulture i civilizacije na nove naraštaje te kako je tijekom prošlosti isti omogućio razvoj ljudske zajednice, no i oblikovanje svakog pojedinog čovjeka.⁶⁷

S druge strane, definicija odgoja ne smije biti izjednačavana s onom obrazovanja, odnosno: „Organizirani pedagoški proces stjecanja znanja i razvijanja spoznaje.“⁶⁸ Nadalje, obrazovanje je sastavni dio odgoja te ima važan značaj za čovjekov razvoj. Prema Ministarstvu znanosti i obrazovanja u Republici Hrvatskoj se sustav obrazovanja sastoji od ukupno četiri razine: „rani i predškolski odgoj i obrazovanje, osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, srednjoškolski odgoj i obrazovanje te visoko obrazovanje“.⁶⁹ Prema navedenom, jasno je kako se mora pridati pažnja izučavanju i razumijevanju odgoja, ali i obrazovanja te teorija i pojmova koji su im bliski.

---

⁶⁴ Tatalović Vorkapić, S., *Razvojna psihologija – Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*: https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF, str. 155.

⁶⁵ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 7.

⁶⁶ Enciklopedija.hr, *odgoj*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44727>

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Enciklopedija.hr, *obrazovanje*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44619>

⁶⁹ Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Odgoj i obrazovanje*: <https://mzo.gov.hr/odgoj-i-obrazovanje/109>

4.6. Odgojno-obrazovna komunikacija

Kako bi se razumjela važnost odgojno-obrazovne komunikacije, potrebno je prikazati i okruženje u kojem se ista odvija. Odgoj se može događati bilo gdje, a razlikuju se „intencionalni odgoj“ odnosno onaj koji se odvija u institucijama odgoja i obrazovanja i „funkcionalni odgoj“, odnosno onaj koji je neplanirani, slučajni.⁷⁰ U ovom je kontekstu potrebno navesti i definiciju škole kao: „konteksta razvoja u kojem se odvija interakcija između djeteta i učitelja, koji je izvor razvoja kompetencija.“⁷¹ Nije potrebno posebno naglašavati da će svaki učenik koji će se naći pred nastavnicima biti različit, a upravo navedena različitost proizlazi iz okruženja u kojem se odgaja (selo ili grad), utjecaja sredine (pozitivna ili negativna) te očekivanja osoba u okruženju (roditelji, nastavnici...)⁷²

Također, bitno je već od rane dobi prepoznati i razumjeti potencijal istraživačkih aktivnosti djeteta, kako bi se sukladno tome mogao odvijati i moralni odgoj. U našem je društvu poznato i dominantno shvaćanje da: „[...] djeca najefikasnije uče u didaktički oblikovanim situacijama, [...] a riječ je o pristupu kojim se um djeteta pasivizira“.⁷³ Nažalost, manje dominantno je: „[...] shvaćanje djeteta kao mislioca te [...] shvaćanje djece kao učenika željnih znanja“.⁷⁴ Zbog kojeg bi razloga takvo mišljenje bilo dominantno? Zsigurno bi jedan od odgovora mogao biti: „[...] nastavni je program opterećen propisanim sadržajima te činjenicom da se u školi koriste zastarjele metode poučavanja, a usvojenost gradiva smatra se temeljnim kriterijem postignuća učenika.“⁷⁵

Iz prethodno navedenog proizlazi i važnost komunikacije, a posebno odgojno-obrazovne, odnosno procesa stvaranja i razmjene značenja između odgajnika i odgajatelja koji za cilj ima osobni razvoj odgajnika.⁷⁶ Navedeno bi trebalo biti cilj svakog nastavnika u svakom trenutku njegove karijere pa čak i u onom najtežem. Također, valja ponoviti da se razlikuju sljedeće specifične funkcije dviju vrsti komunikacija.⁷⁷

---

⁷⁰ Stručni pojmovi korišteni su iz materijala dostupnih studentima Centra za obrazovanje nastavnika, kolegija *Opća pedagogija*.

⁷¹ Klarin, M., *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*, Naklada Slap, Zadar, 2006., str. 10.

⁷² Isto.

⁷³ Slunjski, E., *Izvan okvira*, Element, Zagreb, 2015., str.103 - 104.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Mušanović, M.; Rosić V., *Opća pedagogija*, Pedagoški fakultet u Rijeci, Rijeka, 1997., str. 103.

⁷⁷ Isto.

VERBALNA KOMUNIKACIJA	NEVERBALNA KOMUNIKACIJA
- prijenos ideja	- prezentacija osobnosti
- razmjena iskustva	- iskazivanje osjećaja
- dopuna i potkrepljivanje neverbalne komunikacije	- potkrepljenje verbalne komunikacije
- prikrivanje poruka neverbalne komunikacije	- prikrivanje poruka verbalne komunikacije

Tablica 3: Verbalna i neverbalna komunikacija

U ovom je trenutku legitimno postaviti sljedeće pitanje: „U kojim slučajevima govorimo o kvalitetnoj odgojno-obrazovnoj komunikaciji?“ Naime, o kvalitetnoj odgojno-obrazovnoj komunikaciji govorimo samo ukoliko je komunikacija dvosmjerna, a utoliko zaključujemo da je odgoj razgovor koji objedinjuje verbalnu i neverbalnu komunikaciju.⁷⁸ Jasno je da su nastavnici ti koji odlučuju na koji će način komunicirati s učenicima, a prema navedenom, nastavnik mora nastojati „razumjeti i prihvatiti misli, osjećaje, ponašanje te sukladno tome djelotvorno reagirati, [...] no i samoprocjenjivati vlastito ponašanje.“⁷⁹ Nažalost, vrlo se rijetko raspravlja i ulaže u komunikaciju te u stručno usavršavanje nastavnika kao bitnim strategijama kako bi došlo do pozitivne promjene kulture odgojno-obrazovnih institucija.⁸⁰ Također, nije neuobičajeno čuti da svaki nastavnik unosi u razred „svoju filozofiju“, a samim time javlja se razlika između otvorenih i tradicionalnih razreda.⁸¹ Naime, u otvorenim razredima nastavnik ide ususret učenicima gdje „zajednički određuju od ritma rada, brzine, opsega i dubine nastavnih sadržaja do samoprocjene i samokontrole“.⁸² S druge strane, u tradicionalnim razredima „nastavnik je jedini autoritet za znanje, pravila i donošenje odluka te on najviše govori.“⁸³ Idealan bi nastavnik trebao biti „empatičan, pun razumijevanja, fleksibilan, susretljiv, brižan, entuzijastičan, profesionalan, smiren, strpljiv, pravedan, objektivan, dosljedan te sposoban odabrati odgovarajuće ponašanje u

⁷⁸ Mušanović, M.; Rosić V., *Opća pedagogija*, Pedagoški fakultet u Rijeci, Rijeka, 1997., str. 107.

⁷⁹ Isto, str. 109.

⁸⁰ Vujičić L., *Kultura odgojno–obrazovne ustanove i stručno usavršavanje učitelja*: https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=33340&show=clanak

⁸¹ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 302.

⁸² Isto.

⁸³ Isto.

određenoj situaciji.“⁸⁴ Bitno je naglasiti da suvremena škola, zajedno sa svojim kompetentnim nastavnicima: „Postavlja očekivanja u skladu s mogućnostima, sposobnostima i interesima učenika te ih priprema za život u svijetu promjena, za svijet u kojem će živjeti poslije škole.“⁸⁵

4.7. Filozofija odgoja

Kako bi se što jasnije razumjeli pojmovi i mišljenja koja će biti u nastavku izložena, prethodno su prikazana stajališta psihologije razvoja te teorije koje pojašnjavaju razvoj čovjeka, no i načine odgoja, obrazovanja te komunikacije. Nadalje, potrebno je postaviti pitanje poput: „Tko se danas posvećuje razmišljanju o filozofiji i njezinim odnosima prema odgoju?“⁸⁶ Odgovor može biti vrlo jednostavan: svi koji u ovom trenutku čitaju ovaj rad, ali i svatko tko ima interes za takve teme. U prošlosti filozofija odgoja nije bila samostalna disciplina već se raspravljalo o „promišljanjima odgoja“.⁸⁷ Filozofija je u ovom kontekstu potrebna kako bi postavljala pitanja o svemu što znamo ili što se misli da znamo o odgoju.⁸⁸ Također, odgoj ne možemo smatrati samo jednim od filozofskih problema, već se svaka spoznaja, a posebno ona filozofska osvještava kroz odgoj.⁸⁹ Drugim riječima: „Razmišljati o odgoju i odgojno djelovati znači iskušavati bitne mogućnosti mišljenja i djelovanja, odnosno baviti se filozofijom.“⁹⁰

Jasno je da se čovjek rađa bez znanja, a cilj čovjekova života jest postati samostalna i zrela osoba.⁹¹ Prethodno se navedenim naglašava važnost etičkih i moralnih vrlina kojima postajemo samostalna i zrela osoba. Stoga, mnogi su promišljali o odgoju i obrazovanju slijedeći filozofske discipline, primjerice etiku koja se bavi svrhama moralnog prosuđivanja i djelovanja.⁹² Dakle, filozofija odgoja u suštini pokušava pojasniti pitanja koja se tiču definiranja odgoja, sudionika odgoja te svrha, ciljeva i metoda odgoja.⁹³ U svakom slučaju, odgoj i obrazovanje nije moguće zamisliti bez

---

⁸⁴ Juričić, M., *Kompetentnost nastavnika - pedagoške i didaktičke dimenzije*: <https://hrcak.srce.hr/file/205883>, str. 80.

⁸⁵ Isto, str. 89.

⁸⁶ Sirello, R., *Filozofija i odgoj: sloboda ili usuglašavanje - Križanje putova suvremenosti*: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=3708, str. 74.

⁸⁷ Čoh, Č., *Filozofija odgoja. Izbor tekstova hrvatskih pisaca*: <https://hrcak.srce.hr/file/121667>, str. 267.

⁸⁸ Isto, str. 266.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Golubović, A., *Filozofija odgoja*: <https://hrcak.srce.hr/121849>, str. 609 - 610.

⁹² Isto, str. 610.

⁹³ Isto, str. 611.

države (vlasti), odgajatelja (učitelja, nastavnika, profesora) te odgajnika (učenika, studenta).⁹⁴ Mnogi će u ovom slučaju reći da je uloga obitelji, odnosno nestručnjaka u odgoju da odgajaju, dok je uloga nastavnika i profesora, odnosno stručnjaka u odgoju da obrazuju. S druge strane, ukoliko se odgoj sagleda kao mijenjanje čovjeka i njegovih karakternih osobnosti, utoliko je potrebno da odgoj „provode“ i nestručnjaci i stručnjaci u odgoju.

U ovom je trenutku potrebno detaljno razložiti problem definiranja odgoja. Za početak, prisjetimo se enciklopedijske definicije odgoja: „Odgoj, proces izgrađivanja, razvijanja i oblikovanja čovjeka u njegovim ljudskim odlikama.“⁹⁵ Usprkos jednostavnoj enciklopedijskoj definiciji, odgoj je zapravo višeznačan pojam kojeg nije jednostavno definirati.⁹⁶ Stručnjaci poput psihologa i filozofa su na različite načine definirali odgoj, upravo zato jer su na isti gledali iz različitih perspektiva.⁹⁷ U ovom je radu bitan pogled kojeg daju filozofi, odnosno filozofijom odgoja obuhvaća se: „[...] prijenos ili stjecanje vrlina pomoću korištenja različitih tehnika, kao npr. instrukcije, treniranja, studiranja, vježbanja, vođenja, discipline itd.“⁹⁸ Upravo je vođenjem i treniranjem djece, odnosno pomoću filozofije odgoja moguće od najranije dobi postići razvoj intelektualnog i moralnog rasuđivanja.⁹⁹

Dakle, filozofija od djeteta, ali i odraslih ne traži pukom pamćenje činjenica, već vještinu istraživanja, učenja i stvaralaštva, odnosno sposobnost kritičkog razmišljanja.¹⁰⁰ Ukoliko sagledamo odgoj i obrazovanje iz današnje, suvremene perspektive, utoliko se uviđa da su djeca samostalnija te da često samostalno stječu nova znanja. U današnje vrijeme imamo više izvora znanja, primjerice Internet kojeg dijete, ali i odgajatelj, nastavnik ili profesor mogu koristiti u svrhu intelektualnog i moralnog odgoja djeteta već od najranije životne dobi.

U kontekstu filozofije odgoja potrebno je spomenuti Johna Deweya (1859 - 1952), jednog od najistaknutijih predstavnika suvremene filozofije odgoja.¹⁰¹ John Dewey smatra kako djecu treba suočavati s određenim problemom, no i s posljedicama koji taj problem povlači kako bi u konačnici

---

⁹⁴ Golubović, A., *Filozofija odgoja*: <https://hrcak.srce.hr/121849>, str. 609 - 610

⁹⁵ Enciklopedija.hr, *odgoj*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44727>

⁹⁶ Golubović, A., *Filozofija odgoja*: <https://hrcak.srce.hr/121849>, str. 613.

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Isto, str. 614.

⁹⁹ Isto, str. 617.

¹⁰⁰ Isto, str. 618.

¹⁰¹ Isto, str. 620.

mogli procjenjivati daljnje probleme.¹⁰² Samim procjenjivanjem problema, uključuje se odgojni aspekt koji omogućava stalnu mogućnost razvijanja intelektualne i moralne misli.

Živimo u društvu koje se neprestano mijenja te je potrebno poticati djecu od najranije dobi na otkrivanje i propitkivanje novih znanja na koje će imati kritički pogled. Upravo će iz toga razloga u sklopu dječje književnosti biti prikazane tiskana slikovnica i slikovnica u digitalnom obliku kako bismo ostali ukorak s vremenom te uvidjeli sličnosti i razlike među njima.

Svakako, u sklopu filozofije odgoja potrebno je naglasiti i važnost učitelja (nastavnika, profesora) koji imaju veliki utjecaj na izgradnju osobnosti i moralnosti djece i mladih.¹⁰³ Naime, i John Dewey naglašava kako bi učitelji gradivo u svim predmetima trebali prikazati kroz problemske situacije i analize slučajeva.¹⁰⁴ Promišljanjem i analizom problemskih zadataka učenici postaju aktivni sudionici u nastavi na način da predlažu rješenja, raspravljaju te argumentiraju vlastite stavove.¹⁰⁵ U ovom ćemo se trenutku zasigurno složiti s misli Johna Deweya, kojom naglašava da je: „[...] odgoj stalno učenje, prilagođavanje, mijenjanje i obnavljanje onoga što se zna i onoga što će se tek otkriti i provjeriti.“¹⁰⁶

Stoga, stručnjaci, ali i nestručnjaci u odgoju trebali bi prikazati djetetu od najranije životne dobi različite probleme koristeći se primjerice dječjom književnošću, a ponajviše slikovnicama, prvim knjigama s kojima se dijete susreće. Upravo filozofija odgoja u ovom kontekstu pomaže u boljoj analizi, razradi i shvaćanju problema.

---

¹⁰² Golubović, A., *Filozofija odgoja*: <https://hrcak.srce.hr/121849>, str. 621.

¹⁰³ Golubović, A., *Učiteljski poziv i odgajanje: razmatranje iz perspektive filozofije odgoja*: <http://www.ufri.uniri.hr/files/%C4%8Dasopis/Golubovi.pdf>, str. 142.

¹⁰⁴ Isto, str. 158.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

5. Dječja književnost

Sve prethodno navedeno napisano je s ciljem razumijevanja načina odabira djela iz dječje književnosti, odnosno isti ovisi o dobi te o moralnom razvoju djeteta. Naime, dječja književnost je književno stvaralaštvo prilagođeno mladima, a u isti se primjerice ubrajaju bajke, basne, dječji roman i slikovnice.¹⁰⁷ S druge strane, književnost je „sveukupnost pisanih djela, dokumenata, spomenika jednoga kulturnoga kruga“.¹⁰⁸ U nastavku će biti prikazana slikovnica, donosno „knjiga sa slikama namijenjena djeci“¹⁰⁹, u kojoj su povezane likovno-estetske te odgojno-obrazovne kvalitete.¹¹⁰ U slučaju slikovnica koje će biti navedene u nastavku, javlja se i tekst koji je u funkciji boljeg razumijevanja slike koje kao takve potiču od najranije dobi na uočavanje, razmišljanje i izražavanje.¹¹¹

Istraživači dječje književnosti nerijetko o slikovnicama govore kao o „nadžanru“ koji je povijesno gledano nestalan i varijabilan, dok je književnost zapravo obuhvaćala sve što je tiskano i napisano.¹¹² Slikovnice se sve do druge polovice 20. stoljeća u pregledima dječje književnosti usputno spominju ili se u potpunosti zaobilaze.¹¹³ Također, smatralo se kako su slikovnice igračke na koje se gledalo s negativnom konotacijom koje dobivaju svoj smisao tek kad ih stručnjaci ili nestručnjaci u odgoju prepričavaju.¹¹⁴ U ovom kontekstu, ne smije se zanemariti važnost igre, a Jean Piaget je u teoriji kognitivnog razvoja igru opisao kao istraživanje, eksperimentiranje i učenje.¹¹⁵ Već se i samim prepričavanjem može mnogo naučiti iz razloga što stručnjaci ili nestručnjaci u odgoju djetetu prikazuju različite zamisli, ideje i stavove, čime se doprinosi moralnom razvoju. Zanimljivo jest da se slikovnicama daje prilika tek u trenutku kad se shvaća da su upravo slikovnice prve knjige s kojima se dijete susreće.¹¹⁶

---

¹⁰⁷ Enciklopedija.hr, *dječja književnost*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567>

¹⁰⁸ Enciklopedija.hr, *književnost*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32128>

¹⁰⁹ Enciklopedija.hr, *slikovnica*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56641>

¹¹⁰ Isto.

¹¹¹ Isto.

¹¹² Hameršak, M. *Zašto su izgubljene prve hrvatske slikovnice? Dječja književnost između knjige i igračke*: <https://hrcak.srce.hr/133471>, str. 65 - 66.

¹¹³ Isto, str. 66.

¹¹⁴ Isto, str. 69.

¹¹⁵ Klarin, M., *Psihologija dječje igre*: http://www.unizd.hr/Portals/41/elektronicka_izdanja/Psihologija_djecje_igre.pdf?ver=2017-09-08-103902-427, str. 11

¹¹⁶ Isto.

Prema istraživanju iz 2019. godine, provedenom s 50 odgajatelja ispitanika diljem Republike Hrvatske vezano uz dječje slikovnice dolazi se do brojnih zapažanja.¹¹⁷ Čak 78% ispitanika odgovorilo je kako postoji napredak u dječjem razvoju prilikom čitanja slikovnica. Pozitivne se promjene odnose na ponašanje, odnosno prihvaćanje i rješavanje sukoba na primjeren način, pridržavanje „pravila“ koja su navedena u slikovnici te upućivanje vršnjaka na slijeđenje pravila iz slikovnica.¹¹⁸

5.1. Filozofija književnosti

Nesporna je činjenica da se filozofija i književnost preklapaju temama te sličnim kognitivnim učinkom na čitatelja.¹¹⁹ Također, prema pitanjima koje postavljaju i književnost i filozofija ne uviđa se tematski nerazmjer, već se može tvrditi da ne postoji književno djelo koje nije inspirirano filozofijom.¹²⁰ Zaključuje se da se teme koje su karakteristične za filozofiju mogu pojavljivati u književnim djelima te da se teme koje su karakteristične za književnost mogu pojaviti u filozofskim djelima.

Usprkos sličnostima, književna djela prikazuju emociju, dok filozofska djela teže preciznosti i jasnoći.¹²¹ Stoga, književnik bi trebao stvoriti književno djelo koje će biti procjenjivano prema književno-umjetničkim standardima, dok će filozof stvarati djelo koje neće biti procjenjivano prema književno-umjetničkim standardima.¹²² Ono što uvelike razlikuje filozofiju i književnost jest problem parafraziranja.¹²³ Prethodno se navedeni problem sastoji u objašnjenju da se filozofski tekst može prenijeti i u drukčijoj jezičnoj formulaciji (parafraza), dok se književni tekst prenosi doslovno (citiranjem), kako ne bi došlo do drukčijeg estetskog doživljaja.¹²⁴ Stoga, tekst slikovnice koji će biti naveden u nastavku bit će prenet doslovno i u potpunosti kako ne bi došlo do smanjenja estetskog doživljaja.

---

¹¹⁷ Radamić, I., *Edukativne slikovnice za djecu predškolske dobi*:

<https://repositorij.fooz.hr/islandora/object/fooz%3A874/datastream/PDF/view>, str. 17.

¹¹⁸ Isto, str. 18 - 19.

¹¹⁹ Vidmar, I., *Filozofija i književnost o svijetu i čovjeku: isto a različito*: <https://hrcak.srce.hr/111953>, str. 288.

¹²⁰ Isto, str. 290.

¹²¹ Isto, str. 310.

¹²² Isto.

¹²³ Isto, str. 288.

¹²⁴ Isto.

5.2. Cressida Cowell – Pustolovine u divljini blizanaca Krošnjar

Cressida Cowell (1966) nagrađivana je britanska spisateljica koja je odrasla u Škotskoj i Engleskoj, diplomirala je englesku književnost i grafički dizajn te piše i ilustrira priče namijenjene djeci.¹²⁵ U nastavku će biti u potpunosti iznijete slikovnice Cresside Cowell, „Blizanci otkrivaju pticu dodo“ te „Ptica dodo pozira“. Likovi slikovnice jesu Profesorica Petra (mama), Profesor Pavao (tata), Ana i Anton (stariji blizanci) te Toni i Tina (mlađi blizanci) koji tvore obitelj Krošnjar.¹²⁶ Istoimena je obitelj izumila vremeplov koji može putovati po snijegu i ledu ili pak kroz džungle i pustinje sve s ciljem proučavanja svijeta i životinja, kako iz prošlosti tako i iz sadašnjosti. Stoga, navedena je slikovnica odabrana jer je lako dostupna široj javnosti, istu je moguće pročitati u klasičnom obliku i u digitalnim obliku koristeći se besplatnom mobilnom aplikacijom te zbog pogodnosti za djecu već od treće godine života. Priča u tiskanom obliku te priča u digitalnom obliku nisu istovjetne, već se na kraju knjige u tiskanom obliku poziva djecu i roditelje da nastave čitanje u digitalnom obliku, kako bi se djecu, ali i roditelje potaknulo na daljnje čitanje.

U dijelu aplikacije koji je namijenjen svima koji se žele dodatno informirati, navodi se da je aplikacija razvijena na temelju znanja i savjeta stručnjaka za razvoj djece iz „Fundamentally Children“ čiji je krajnji cilj pomoći djeci razvijati različite vještine.¹²⁷ Naime, digitalna knjiga potiče na kreativnost, društveni i emocionalni razvoj, a samim time i na moralni razvoj iz razloga što iz priče dijete ranije životne dobi može „dobiti moralne upute“. U to je ime vodeći svjetski lanac brze prehrane s više od 38 000 lokacija u više od 100 zemalja svijeta proveo istraživanje. Istraživanje je provedeno i u Republici Hrvatskoj te je za samo 5% roditelja čitanje omiljena zabava s djetetom, dok 11% roditelja u godinu dana ne kupi ili posudi knjigu za svoje dijete.¹²⁸ Potrebno je spomenuti i 24% roditelja koji tijekom godine kupe ili posude za svoju djecu više od 12 knjiga.¹²⁹ Nažalost, široj javnosti nisu dostupni detaljniji podatci istraživanja, poput ukupnog broja ispitanika, dobi djeteta, broju članova obitelji i slično. U svakom slučaju, ono što proizlazi iz istraživanja jest da čitanje gubi na popularnosti te da su aktivnosti poput gledanja filmova ili

---

¹²⁵ Cressida Cowell, životopis: <https://www.fantasticfiction.com/c/cressida-cowell/>

¹²⁶ Cowel, C., *Blizanci otkrivaju pticu dodo*. Hodder Children's Books. London. 2020.

¹²⁷ McDonald's: *Happy Meal App*: <https://www.happymealapp.com/country/hr>

¹²⁸ McDonald's, *McDonald's čini čitanje knjiga zabavnijim za djecu i cijelu obitelj*: <https://mcdonalds.hr/ot-nama/novosti/mcdonalds-cini-citanje-knjiga-zabavnijim-za-djecu-i-cijelu-obiljelj/>

¹²⁹ Isto.

igranja igrica preuzele popularnost nad knjigama. Stoga je vodeći svjetski lanac brze prehrane uzimajući u obzir rezultate istraživanja te važnost čitanja koja ponajprije poboljšava kognitivne sposobnosti i maštu, svojim najmlađim korisnicima omogućio akciju „Book or toy“. Navedena akcija omogućuje da prilikom odabira određene hrane roditelj ili dijete odabiru knjigu ili igračku.

Serijal od ukupno 12 digitalnih slikovnica dostupnih putem mobilne aplikacije bit će dostupan u 80 zemalja, na 43 jezika.¹³⁰ Nadalje, slikovnice su pogodne i za svladavanje stranog jezika, koji se u navedenoj aplikaciji može mijenjati. Samim time što je „nešto“ zanimljivo i inovativno može i odrasle i djecu potaknuti da pronađu ili pak probude strast prema čitanju, ali i istraživanju svijeta te postavljanju i odgovaranju na pitanja. U nastavku je prikazana „Fotografija 1“ kako bi se prikazale sličnosti, ali i razlike među istima. Vrijedi primijetiti da digitalna aplikacija ispod teksta sadrži točku koju dijete prati prstom, a ista olakšava čitanje i razumijevanje teksta, no i čini samo čitanje zabavnijim.

---

¹³⁰ Watson, I., *McDonald's Creates Happy Meal Digital Books with How to Train Your Dragon Author*: <https://www.rga.com/news/articles/mcdonald-s-creates-happy-meal-digital-books-with-how-to-train-your-dragon-author>

Slika 1: Prikaz knjige u digitalnom i klasičnom obliku

5.2.1. Blizanci otkrivaju pticu dodo

Zrak je bi vruć i ispunjen glasanjem životinja koje su u džungli kriještale i zavijale. Obitelj Krošnjar uzela je svoj vremeplov i otputovala natrag u šesnaesto stoljeće, na džunglom prekriveni otok Mauricijus u Indijskom oceanu.

Obitelj Krošnjar tražila je ptice dodo - neobične ptice koje su u to vrijeme živjele na Mauricijusu.

„Kakve su bile ptice dodo?“ pitala je Tina.

„Ljudi su nekada mislili da su ptice dodo bile okrugle i spore, a i malo priglupе,“ objasnila je profesorica Petra. „Ali sada je trenutak kada mi možemo saznati istinu!“

Upravo su stigli na veliku livadu usred obrasle džungle. U daljini su vidjeli veliko jato ptica kako prolazi.

„To ne mogu biti ptice dodo“, rekla je Ana, gledajući kroz dalekozor. „Premršave su!“

„Ovo su definitivno ptice dodo“, rekla je profesorica Petra „i opće nisu okrugle“.

„No, mi ne bismo smjeli prići previše blizu,“ šapnuo je profesor Pavao. „Ne smijemo omesti ptice dodo ili ih dodirnuti, radi njihove sigurnosti. Ovo je savršeno mjesto s kojeg ih možemo promatrati, ovdje iza stijene.“

Ptice dodo su hodale naokolo po livadi s kljunovima blizu zemlje.

„Što to one rade?“ upitala je Tina.

„Njuše tlo ne bi li našli miris voća!“ šapnuo je profesor Pavao, vrlo uzbuđen. „Znači ptice dodo nisu baš ni tako priglupе...“

Ana je počela crtati slike ptice dodo u svoju bilježnicu.

Toni je opet zaboravio svoje olovke.

„Ana, možeš li mi posuditi olovku?“ pitao je Toni. „I ja bih ih želio crtati.“

„Zašto nisi donio svoje olovke?“ rekla je Ana. „Neću ti posuditi sada pa ćeš se sljedeći puta možda sam sjetiti.“

„To nije prijateljski od tebe!“ rekao je Toni prilično glasno.

„SHHhhh!“ tihim glasom rekao je Anton. „Uznemirit ćete ptice dodo...“

Ali bilo je prekasno.

Ptice dodo su podigle glave.

Primijetile su obitelj Krošnjar kako čuče iza stijene. I počele su trčati prema njima.

„Samo su prijateljski raspložene!“ rekla je profesorica Petra.

„Za razliku od Ane“, progundao je Toni.

„Na ovom otoku nema grabežljivaca“, rekla je profesorica Petra, „tako da se životinje i ptice neće uplašiti ako vide ljude...“

I zaista, ptice dodo su bile vrlo prijateljski raspoložene. Požurile su prema obitelji Krošnjar na vrlo dobronamjerman način, sa svojim zdepastim krilima raširenim, kako bi mogle održavati ravnotežu, a perje je letjelo posvuda.

„Nemojte prilaziti preblizu,“ upozorio je profesor Pavao.

„MI SE ne mičemo!“ pobuni se Anton. „Ptice dodo se približavaju NAMA!“

I zaista, ptice dodo bile su sve bliže.

„E pa onda, u tom slučaju.. BJEŽIMOOOO!“ odlučila je profesorica Petra.

I tako je cijela obitelj Krošnjar pobjegla s livade velikom brzinom.

Pretekli su velike kornjače koje su se p-p-polako uputile preko livade, dok su njihovi dugi vratovi stršali iznad oklopa.

Prošli su i pored guštera skinkova koji su se sunčali na stijenama.

No, bez obzira koliko su brzo trčali, činilo se da su im ptice dodo stalno za petama.

„Vjerujem, dakle, da je ovo dokaz...“ rekla je profesorica Petra pušuci i gledajući iza sebe.

„Dokaz čega?“ upitala je Tina.

„Da ptice dodo nisu ni SPORE...“ dovršila je rečenicu profesorica Petra, uspuhano se smijući dok su se vraćali u sigurnost svog vremeplova.

Noć na otoku Mauricijusu. Voćni šišmiši lepršali su kroz džunglu, a papagaji su kreštali iz sve snage. Obitelj Krošnjar večerala je pod zvijezdama.

Ana je svima pokazala svoje crteže ptica dodo. Svi su djelovali zadivljeno. Osim Tonija koji je još uvijek bio ljut na nju jer mu nije htjela posuditi olovku. Ani je bilo krivo pa je istrgnula jednu od zadnjih stranica svoje bilježnice i dala Toniju svoju olovku. Toni se nasmiješio i počeo crtati svoju sliku.

„Vidiš, ljudi su bili u krivu o tim pticama dodo,“ rekla je Tina. „Niti su okrugle, niti spore, a nisu ni priglupе“.

„A ja sam bio u krivu o Ani“, rekao je Toni. „I ona može biti nekada prijateljski raspoložena.“

„Ne onako prijateljski kao ptice dodo!“ rekao je Anton. „One su bile jako, jaaako prijateljski raspoložene. Možda čak i malo PREVIŠE prijateljski...“

5.2.2. *Ptica dodo pozira*

Zrak je bio vruć i ispunjen glasanjem životinja koje su kriještale i zavijale u džungli.

Blizanci Krošnjari bili su na otoku Mauricijusu.

Sakrili su se iza drveta i promatrali skupinu čudesnih ptica koje su se zvale ptice dodo.

Ptice su imale velike zaobljene kljunove i mala zdepasta krila s kojima su živo klepetale dok su se gegale naokolo.

KLEP-KLEP-KLEP-KLEP!

„Zar ne izgledaju smiješno?“ upitala je Ana. „Nacrtat ću ih.“

Izvadila je svoju bilježnicu i olovku.

„I ja“ rekla je Tina.

„I ja isto“, rekao je Anton.

Tako su oni izvadili svoje bilježnice i olovke.

Toni je htio nacrtati ptice dodo kao i oni.

„Ima li netko viška papira i olovku?“ upitao je Toni. Ali nitko nije imao.

U tom je trenutku pero odletjelo s krila jedne od ptica. Odlepršalo je u zrak i sletjelo polako dolje i to baš na zemlju nedaleko Tonija. To mu je dalo ideju...

Izvirio je iza drveta... i počeo se na prstima šuljati prema peru.

Podigao ga je s poda. Imalo je čvrst, oštar vrh.

„Evo!“ prošaptao je sebi u bradu. „Kome treba olovka? Sada mi još jedino nedostaje tinta...“

Toni je bacio pogled po podu džungle. Cvrkut je privukao njegovu pažnju.

Dvije male ptice brčkale su se u lokvi na dnu velike stijene, saginjale se prema dolje kako bi pile vodu i kljuckale po muljevitom dnu.

To je Toniju dalo ideju...

Odšuljao se prema lokvi. Male ptice su se razbježale kad je prišao.

Toni se sagnuo i umočio vrh svog pera u blatnu lokvu i povukao po stijeni ispred sebe. Nasmiješio se kad je vidio tamnu blatnu crtu koja je ostala tamo.

„Kome treba tinta?“ rekao je. „Sada samo trebam naći nešto za cr---“

KLEP-KLEP-KLEP-KLEP!

Glasno klepetanje prekinulo je Tonijeve misli. Zvučalo je kao da je vrlo blizu. Provirio je preko stijene i baš tu ispred njega nalazila se prelijepa velika ptica dodo!

„Savršeno!“ rekao je Toni. „Kad bi se samo sada smirila i prestala klepetati...“

6. Filozofija

Potrebno je naglasiti da filozofija nije „petljanje“ u sve, no o svemu se može filozofirati, a time i postavljati filozofska pitanja.¹³¹ Općenito govoreći, misija filozofije jest da senzibilizira čovjeka na kreativno i kritičko mišljenje kako bi bio potaknut na preispitivanje onog što mu je predmet interesa.¹³² Tijekom odgoja, ali i obrazovanja većinu tema, pozicija, stavova i teorija prihvatimo onakvima kakve su nam prikazane, odnosno većinu ne dovodimo u pitanje. S druge strane, filozofija vrvi pitanjima, odnosno propitkuje i analizira različite teme, pozicije, stavove i teorije.¹³³ Samim time što čovjek postavlja pitanja, znači da ima interes, a time i motivaciju da dođe do odgovora. Postavljanjem filozofskih pitanja zapravo pokušavamo pronaći odgovor koji će biti primjeren nama u našoj trenutnoj situaciji.¹³⁴ Zasigurno su brojni odgovori već poznati, a pokušavanjem sagledavanja pitanja na kritički način, iz više perspektiva, te nalaženja vlastitog odgovora formiramo vlastite stavove, ali smo i potaknuti na aktivno djelovanje, točnije na poduzimanje određenih koraka u životu.¹³⁵ Stoga, prednost filozofije jest što pokušava dati odgovore koji se tiču svijeta kao cjeline, čime se dolazi do zaključka da i filozofija i znanost: „[...] nastoje pružiti istinite odgovore na pitanja o svijetu u kojem živimo“.¹³⁶

U osnovama filozofije je isticati pravo na vlastito mišljenje, dok je uloga odgajatelja, nastavnika, asistenata i profesora da usmjeravaju i ukazuju na prednosti i nedostatke argumentacije, ali da razmotre rješenja kako bi se u konačnici donio konačni sud.¹³⁷ Filozofi i sami započinju rasprave o različitim temama, primjerice o etici gdje se pokušavaju postaviti pitanja, ali i dati odgovori vezani uz čovjekovo djelovanje, prosuđivanje i postizanje sreće.¹³⁸

Prema enciklopedijskoj definiciji filozofija „[...] označuje čovjekovo sveukupno promišljanje o njegovu duhovnom odnosu prema zbiljnosti, Bogu, bližnjemu i samomu sebi, promišljanje o ispravnim načinima spoznavanja i praktičnoga djelovanja.“¹³⁹ Primjer koji će biti sagledan u

---

¹³¹ Sirello, R., *Filozofija i odgoj: sloboda ili usuglašavanje - Križanje putova suvremenosti*: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=3708, str. 74.

¹³² Golubović, A.; Angelovski, L., *Metodika nastave filozofije*: http://izdavastvo.ffri.hr/wp-content/uploads/2017/10/Golubovic_Angelovski-Metodika-nastave-filozofije.pdf, str. 10.

¹³³ Isto, str. 9.

¹³⁴ Isto, str. 9 - 10.

¹³⁵ Isto, str. 10.

¹³⁶ Isto.

¹³⁷ Isto, str. 11.

¹³⁸ Isto, str. 12.

¹³⁹ Enciklopedija.hr, *filozofija*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19629>

nastavku uzet će u obzir razvoj i odgoj te u konačnici enciklopedijsku definiciju filozofije u svrhu dokazivanja postojanja moralnog razvoja od najranije životne dobi, no prije toga potrebno je sagledati razmatranja vezana uz filozofiju za djecu.

6.1. Filozofija za djecu

Potrebno je krenuti od pretpostavke da odgojna komponenta izostaje iz obrazovnih sustava, a upravo filozofija za djecu pokušava vratiti odgoj obrazovanju.¹⁴⁰ Osnivač programa „Philosophy for children“ te „Institute for the Advancement of Philosophy for Children (IAPC)“, Matthew Lipman (1923 - 2010) smatra kako je moralno rasuđivanje moguće kod djece mlađe od 11 godina te smatra kako se djecu te dobi može uvježbati i usmjeriti na kritičko i kreativno mišljenje.¹⁴¹ Matthew Lipman uključivao je djecu mlađe dobi u filozofske rasprave vjerujući kako su znatiželja i želja za znanjem integrirani s filozofijom.¹⁴²

Naime, poznato je kako se obrazovni sustavi, ne samo u Republici Hrvatskoj, nego i u ostalim zemljama članicama Europske Unije temelje na upamćivanju činjenica bez ponude alternativnih programa u sklopu osnovnoškolskog ili srednjoškolskog odgoja i obrazovanja. Djeca su domišljata i kreativna, a zapravo rijetko promišljaju o sebi i svijetu koji ih okružuje, čime se ne formiraju kritički umovi koji ne prihvaćaju sve što im je dano.¹⁴³ Filozofija za djecu mlada je filozofska disciplina koja ne uči djecu o povijesti filozofije, niti ulazi u rasprave primjerene visokom obrazovanju, već su svi problemi primjereni dječjoj razini (i dobi).¹⁴⁴ Naime, s djecom se raspravlja o temama koje su njima poznate i bliske, poput vrijednosti, prijateljstva i dobrote. Prema mislima koje prenosi Matthew Lipman potrebno je pomoći djeci: „[...] da misle za sebe, ne samo radi društvene koristi, već zato što oni ne zaslužuju manje“, čime se dolazi do nezaobilaznog razvoja kreativnog i kritičkog mišljenja.¹⁴⁵ Kreativnim mišljenjem dijete pokušava stvoriti nešto novo, dok kritičkim mišljenjem ocjenjuje ispravnost znanog sadržaja.¹⁴⁶ Upravo osvještavanjem

---

¹⁴⁰ Ćurko, B.; Kragić, I., *Filozofija za djecu – primjer „male filozofije“*: <https://hrcak.srce.hr/36899>, str. 61.

¹⁴¹ Martin, D., *Matthew Lipman, Philosopher and Educator, Dies at 87*: <https://www.nytimes.com/2011/01/15/education/15lipman.html>

¹⁴² Ćurko, B.; Kragić, I., *Filozofija za djecu – primjer „male filozofije“*: <https://hrcak.srce.hr/36899>, str. 62.

¹⁴³ Isto, str. 61.

¹⁴⁴ Isto, str. 62.

¹⁴⁵ Isto, str. 63.

¹⁴⁶ Isto.

problema, argumentiranom raspravom i ciljanim pitanjima se pokušava usmjeriti dijete na kreativno i kritičko mišljenje koje u konačnici doprinosi i razvoju morala.¹⁴⁷

6.2. Primjer - Internalizam u pogledu moralnih razloga i moralni razvoj

Kao što je već navedeno, stadij koji će biti u ovom kontekstu dotaknut već je prethodno obrazložen, a naziva se „Stadij konkretnih operacija“ te traje od sedme do jedanaeste godine života.¹⁴⁸ Djeca u navedenom stadiju mogu logički rezonirati o konkretnim situacijama, ona također postaju bolja u hijerarhijskoj klasifikaciji: „djetetova sposobnost povezivanja predmeta na temelju apstraktnih značajki u klase“¹⁴⁹ i serijaciji: „slaganje, odnosno nizanje elemenata prema određenom kriteriju“¹⁵⁰ kao i u tranzitivnom zaključivanju, odnosno djeca mogu mentalnim putem donijeti određenu odluku.¹⁵¹ Također, Piaget je moralni razvoj kod djece objasnio teorijom moralnog razvoja koja se također sastoji od četiri faze, a djecu rane školske dobi karakterizira postupno shvaćanje pravila te samostalno odlučivanje o poštivanju ili pak nepoštivanju istih.¹⁵²

Naime, pitanja poput: „Jesam li se dobro ponašao?“, „Jesam li bio dobar?“ ili „Jesam li pogriješio?“ često čujemo jer je u samoj suštini ljudi da nastoje opravdati vlastite postupke i odluke.¹⁵³ Odgovore na prethodno navedena i slična pitanja daje filozofska disciplina koju nazivamo moralnom filozofijom, filozofijom morala ili etikom koja je ranije definirana.¹⁵⁴ Čitanjem kratkih priča djetetu, ono ima priliku spoznati nove činjenice, nova pravila, a time spoznaje jedan sasvim novi svijet. U ovom slučaju, bit će korištena slikovnica, „Blizanci otkrivaju pticu dodo“ koja prepričava pustolovine u divljini blizanaca Krošnjara.

U ovom se trenutku prelazi na prikaz teme, odnosno internalizma u pogledu moralnog razvoja. Bernard Arthur Owen Williams (1929 - 2003) smatran je najvažnijim britanskim etičarem svojeg vremena.¹⁵⁵ Doprinio je raspravama o moralnoj psihologiji, osobnom identitetu, jednakosti,

---

¹⁴⁷ Ćurko, B.; Kragić, I., *Filozofija za djecu – primjer „male filozofije“*: <https://hrcak.srce.hr/36899>, str. 67.

¹⁴⁸ Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008., str. 305.

¹⁴⁹ Radoš, A., *Razdoblje konkretnih operacija u teoriji J. Piageta*: <https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:1605>, str. 12.

¹⁵⁰ Isto, str. 13.

¹⁵¹ Berk, L. E. *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naknada Slap. 2008., str. 285.

¹⁵² Gazilj, I., *Uloga obitelji u poticaju razvoja djeteta*: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri:298>, str. 15.

¹⁵³ Berčić, B. 2012. *Filozofija sažeto e-izdanje*: https://bib.irb.hr/datoteka/546996.Bercic_Filozofija_e-izdanje.pdf, str. 127.

¹⁵⁴ Isto.

¹⁵⁵ Matica hrvatska, *Autori, Bernard Williams*: <http://www.matica.hr/knjige/autor/613/>

moralu i emocijama iako je njegov rad bio kritiziran kao destruktivan i negativan.¹⁵⁶ S druge strane, djelovanje Dereka Parfita (1942 - 2017), najpoznatijeg filozofa morala 20. i početka 21. stoljeća, imalo je širok utjecaj u područjima normativne etike i metaetike, osobnog identiteta i teorije praktičnog razuma.¹⁵⁷

Naime, prema znanstvenom članku Bernarda Williama „Internal and external reasons“ potrebno je razmotriti sljedeće rečenice: „1. A ima razloga učiniti Φ “ i „2. Postoji razlog da A učini Φ “.¹⁵⁸ Sukladno tome, prema internalističkoj interpretaciji postoji motiv zašto smo poduzeli A kako bismo došli do Φ ili drugim riječima: „A ima razloga učiniti Φ akko A ima neku želju za koju A vjeruje da bi bila zadovoljena ako poduzme radnju Φ “.¹⁵⁹ S druge strane, prema eksternalistima: “[...] obje rečenice mogu biti istinite čak i ako A nema nijedan motiv koji bi bio zadovoljen poduzimanjem radnje Φ “.¹⁶⁰ Također, Williams se internalizam temelji na stavu kako nije istinito tvrditi da određena osoba ima razloga za djelovanje ako u njegovu motivacijskom skupu nema nečega što ga potiče na djelovanje.¹⁶¹ Ukoliko pretpostavimo da je prethodno rečeno točno i prihvatljivo, utoliko ćemo tvrditi da se moralni razlozi odnose na osobe bez obzira jesu li motivirani djelovati u skladu s istima.¹⁶² Nadalje, u svakodnevnim situacijama te pomoću primjera u nastavku moguće je zaključiti da se koristimo pojmom moralnih razloga u eksternalističkom smislu, odnosno vodimo se pretpostavkom da je naša psihološka domena odvojena od razloga koje donosimo, no svi se razlozi uključujući one moralne svode na interne.¹⁶³ Potrebno je naglasiti da prema internalizmu moralni stavovi nemaju veću važnost samo iz razloga što su moralni, već je potrebna odgovarajuća motivacija.¹⁶⁴ Prema tome, potrebno je da svaka osoba ima u svom motivacijskom skupu želju koja bi mogla biti zadovoljena moralnim ponašanjem.¹⁶⁵

S druge strane, Derek Parfit u znanstvenom članku „Reasons and motivation“ prikazuje eksternalizam u pogledu razloga te postavlja dva temeljna pitanja: „Što imamo najviše razloga

---

¹⁵⁶ Matica hrvatska, *Autori, Bernard Williams*: <http://www.matica.hr/knjige/autor/613/>

¹⁵⁷ Encyclopedia Britannica, *Derek Parfit*: <https://www.britannica.com/biography/Derek-Parfit>

¹⁵⁸ Williams, B. 1982. *Internal and External Reasons*. U: Moral Luck. Cambridge: Cambridge University Press, 101 – 113., str. 101.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ Isto.

¹⁶¹ Sušnik, M., *Internalizam razloga: dvije interpretacije*: <https://hrcak.srce.hr/41413>, str. 353.

¹⁶² Isto.

¹⁶³ Williams, B. 1982. *Internal and External Reasons*. U: Moral Luck. Cambridge: Cambridge University Press, 101 – 113., str. 101.

¹⁶⁴ Isto.

¹⁶⁵ Isto.

htjeti i činiti?“ i „Što je najracionalnije za nas da želimo i činimo?“. Prema normativnom internalizmu, određeni su postupci zaista racionalni te o istima se javljaju činjenice i odnosi na motivaciju, koji osobi A daju razloge za određeno djelovanje.¹⁶⁶ S druge strane, prema normativnom eksternalizmu, određene ciljeve zaista vrijedi postići jer postoje činjenice koje osobi A daju razloga da isto i postigne.¹⁶⁷ Prema navedenom, Parfit smatra da je normativni eksternalizam uvjerljiviji te kad bi osoba A uzela u obzir sve činjenice i promišljala o istima, racionalno bi bila motivirana učiniti (ili poduzeti) određenu radnju.¹⁶⁸ Također, sagledavajući moralni internalizam slijedi da osobe ne mogu imati dužnost djelovati na određeni način osim ako određene propozicije nisu istinite.¹⁶⁹ Prema prethodno navedenom, moralne bi dužnosti imale samo osobe koje bi bile motivirane dužnostima, a da se prethodno izvršilo moralno promišljanje, odnosno razmatranje svih mogućnosti u svrhu donošenja određene odluke. S druge strane, vrijedi spomenuti i stavove moralnih eksternalista koji odbacuju prethodno navedene i slične tvrdnje iz razloga što bi se moralne tvrdnje trebale odnositi na svakog pojedinca, bez obzira na ishod moralnog promišljanja.

Naime, na prvi se pogled prethodno naslovljena slikovnica ne čini sasvim pogodnom za postavljanje pitanja koja bi potaknula djecu rane školske dobi na promišljanje o moralu. No, promotrimo sljedeći dijalog između blizanaca Ane i Tonija:

„Ana, možeš li mi posuditi olovku? Pitao je Toni. I ja bih ih želio nacrtati. Zašto nisi donio svoje olovke? Rekla je Ana. Neću ti posuditi sada pa ćeš se sljedeći puta možda sjetiti. To nije prijateljski od tebe! Rekao je Toni poprilično glasno [...]“¹⁷⁰

U ovom je trenutku potrebno krenuti od početnog Williamsovog stava, odnosno da postoji motiv zašto smo poduzeli A kako bismo došli do Φ , što u ovom slučaju čini Toni, odnosno pokušava doći do olovke i papira kako bi nacrtao ptice. Potrebno je primijetiti da Toni ima želju, odnosno u njegovom motivacijskom skupu ima nečega što ga potiče na djelovanje, u ovom slučaju crtanje ptice. Također, uočava se da moralni razlozi nemaju prednost nad drugim razlozima, već je

---

¹⁶⁶ Williams, B. 1982. *Internal and External Reasons*. U: Moral Luck. Cambridge: Cambridge University Press, str. 101.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Isto, str. 100.

¹⁶⁹ Isto, str. 102.

¹⁷⁰ Cowel, C., *Blizanci otkrivaju pticu dodo*. Hoddler Children's Books. London. 2020., str. 11 - 12.

potrebna odgovarajuća motivacija te Toni mora imati u svom motivacijskom skupu želju koja bi mogla biti zadovoljena moralnim ponašanjem. Toni si u ovom slučaju ne postavlja pitanje: „Je li u redu to što želim posuditi ili uzeti papir i olovku Ani?“. S druge strane, Ana je lik koji u svom motivacijskom skupu ima želju koja bi mogla biti zadovoljena moralnim ponašanjem. Ukoliko se sagleda Parfitov stav, utoliko možemo tvrditi da Toni smatra kako su određeni postupci zaista racionalni te o istima se javljaju činjenice i odnosi na motivaciju, koji njemu daju razloge za određeno djelovanje, u ovom slučaju postavljanje pitanja kojim bi došao do olovke i papira, a time i crtanjem ptice. Kod Ane je očito da ima moralne dužnosti te da je prethodno izvršila moralno promišljanje, odnosno razmatranje svih mogućnosti u svrhu donošenja određene odluke. U ovom je slučaju Ana donijela odluku koja u tom trenutku nije moralna, pošto nije pomogla Toniju u nevolji, no djecu rane školske dobi karakterizira postupno shvaćanje pravila te samostalno odlučuju o poštivanju ili pak nepoštivanju istih. Ana je također odlučila nagnati Tonija da sljedećeg puta sam promisli i donese moralnu odluku kad želi doći do određenog cilja.

Naime, kao što je već navedeno, slikovnica je dostupna kao digitalizirana knjiga putem besplatne mobilne aplikacije te je citiran tekst u digitalnoj verziji oblikovan na sljedeći način:

„Zar ne izgledaju smiješno? Upitala je Ana. Nacrtat ću ih. Izvadila je svoju bilježnicu i olovku. I ja. Rekla je Tina. I ja isto, rekao je Anton. Tako su oni izvadili svoje bilježnice i olovke. Toni je htio nacrtati ptice dodo kao i oni. Ima li netko viška papira i olovku? Upitao je Toni. Ali nitko nije imao.“¹⁷¹

Prema Williamsu, sljedeći internalizam i u digitalnoj verziji slikovnice nalaze se moralni stavovi koji nemaju veću važnost samo iz razloga što su moralni, već je potrebna motivacija. Drugim riječima, Toni želi crtati, no nije imao pribora te mu je stoga potrebna motivacija kako bi nacrtao ptice, odnosno u nastavku priče pronalazi pero i blato kojima crta na kamenu. Prema tome, moralni stavovi nemaju veću važnost samo iz razloga što su moralni, već je potrebna odgovarajuća motivacija. S druge strane, prema Parfitu, možemo sagledati digitalnu slikovnicu iz eksternalističke pozicije, odnosno prema normativnom eksternalizmu proizlazi da određene ciljeve zaista vrijedi postići jer postoje činjenice koje osobi A, u ovom slučaju Toniju daju razloga da isto i postigne, odnosno da dođe do pribora za crtanje, a time da i izvrši radnju crtanja. Također,

---

¹⁷¹ Digitalna je knjiga dostupna putem sljedećeg linka, McDonald's Happy Meal Aplikacija: <https://mcdonalds.hr/mcdonalds-happy-meal-aplikacija/>

potrebno je i internalističko razmatranje svih mogućnosti u svrhu donošenja određene odluke, što se kod djece rane školske dobi još ne može provesti u potpunosti, iz razloga što nemaju razvijene sposobnosti apstraktnog niti moralnog promišljanja u dovoljnoj mjeri.

Imajući na umu da se djeca rane školske dobi nalaze prema Piagetu u „Stadiju konkretnih operacija“, isti imaju sposobnost logički rezonirati o konkretnim situacijama, ona također postaju bolja u hijerarhijskoj klasifikaciji, serijaciji te tranzitivnom zaključivanju. Stoga, pitanja koja bi se mogla postavljati nakon čitanja slikovnice i digitalne slikovnice u svrhu rasprave o moralu mogla bi biti: „Što mislite jesu li svi likovi dobri?“, „Jesu li se neki likovi trebali ponašati bolje?“, „Je li Ana trebala pomoći Toniju?“ te „Jeste li se vi ikad ponašali kao Ana i Toni?“. Ovisno o odgovorima koje djeca ponude, moguće je provesti zanimljivu raspravu o temama koje su njima poznate, čime se potiče razvoj njihovih stavova.¹⁷² U svakom slučaju, promišljanje o svijetu u kojem živimo je sve rjeđe, osobito je rijetko promišljanje kod djece rane školske dobi, koja su zapravo po prirodi znatiželjna i čija je želja za znanjem kako zaključuje Mathew Lipman integrirana s filozofijom.¹⁷³

6.3. Nekoliko promišljanja i preporuka

Prije prelaska na zaključak i nadovezujući se na sve prethodno prikazano, voljela bih iznijeti nekoliko (meni) zanimljivih preporuka literature koja može biti korisna i korištena u nastavi Filozofije, Etike te u nastavi stranog jezika, a ujedno su korištene i u svrhu izrade ovoga rada. Važno je neprestano naglašavati kako se svi oni koji su u kontaktu s djecom i mladima moraju kontinuirano educirati kako bi učenicima mogli pružiti najbolji mogući odgoj pa čak i u najgorim mogućim uvjetima. Kao što je navedeno, odgajatelj, nastavnik ili profesor trebali bi biti otvorenog duha i spremni za neprestano proučavanje i povezivanje nastavnog predmeta s onime što ih okružuje, kako bi time učinio predmet i temu proučavanja zanimljivijom.

Stoga, za roditelje, odgajatelje, nastavnike, profesore i sve one koje zanima pitanje morala preporučujem priručnik za razvijanje moralnog rasuđivanja „Priče o dobru priče o zlu“ Dubravke Težak i Mire Čudina-Obradović koji je u trenutku pisanja ovog rada bio dostupan za posudbu u nekoliko knjižnica diljem Republike Hrvatske. U prethodno se navedenom kroz priče objašnjava

---

¹⁷² Ćurko B.; Kragić I., *Filozofija za djecu – primjer „Male filozofije“*: <https://hrcak.srce.hr/36899>, str. 62.

¹⁷³ Isto, str. 62 – 63.

dobro i zlo u dječjoj književnosti i dječjem shvaćanju. Nadalje, tema se produbljuje kroz mogućnosti djeteta u razumijevanju i primjenjivanju mjerila dobra i zla kroz prikaz faza života, od treće godine života pa do adolescencije.¹⁷⁴ Također, prije prikaza samih priča javlja se poglavlje: „Kako možete upotrijebiti ovu knjigu“ u kojem se objašnjava važnost priča te se naglašava da svaka od priča služi kako bi se razlučilo dobro od zla te kako bi se omogućilo usvajanje sve složenijih mjerila dobra i zla.¹⁷⁵ Priče koje su sadržane u istoj dijele se prema temi, primjerice u kategoriju priča o poštenju naveden je i svima znani Pinokio, a pitanja koja su vezana uz svaku tematsku cjelinu pa i ovu, navedena su po složenosti, od jednostavnijih k složenijima.¹⁷⁶ U ovom je trenutku jasno da se navedena knjiga može koristiti u vrtićima kako bi se potaklo djecu na raspravu, no i na fakultetima kako bi se potaklo studente na povezivanje priča koje su im znane iz djetinjstva s etičkim (i ne samo) teorijama.

Slijedi još jedna knjiga namijenjena kao i u prethodnom slučaju roditeljima, odgajateljima, nastavnicima, profesorima i svima onima koje zanima pitanje odgoja i moralnih dvojbi. „Etika za Amadora“ Fernanda Savatera, napisana u formi dijaloga u kojoj se sam pisac obraća svom sinu Amadoru kojem nastoji prikazati niz smjernica za dobar život.¹⁷⁷ Kao i prethodni knjiga, ova je također dostupna u knjižnicama diljem Republike Hrvatske te u online knjižarama. Podijeljena je na ukupno deset poglavlja, ponajprije se pojašnjava važnost tradicije u odgoju te slobode i migracija kojima bi se trebalo poticati na daljnju slobodu. Potom se prelazi na okolnosti i mogućnost izbora te naredbe koje dolaze izvana te se nameću ne tražeći pristanak, a samim se time dolazi do morala te pitanja „Što znači biti dobar?“. ¹⁷⁸ Autor nadalje objašnjava kako je sposobnost oponašanja jedno od glavnih obilježja čovjeka te da ponašanja i ukuse uglavnom nasljeđuje od drugih.¹⁷⁹ Navedeno nas vodi do zaključka da je čovjeku potrebno okruženje koje će ga poticati na konstantni rast i razvoj. Pri kraju knjige prikazuje se zanimljiv koncept etike, odnosno „umijeće biranja onoga što nam najviše odgovara i življenja na najbolji mogući način, [...] služi jedino tome da čovjek nastoji popraviti samoga sebe, a ne da bi rječito pokudilo bližnje“. ¹⁸⁰ Prethodno

---

¹⁷⁴ Težak, D; Čudina-Obradović, M. *Priče o dobru priče o zlu*. Školska knjiga. Zagreb. 1996., str. 25.

¹⁷⁵ Isto, str. 36.

¹⁷⁶ Isto, str. 127 - 128.

¹⁷⁷ Knjižara Dominović, *Etika za Amadora*: <https://www.knjizara-dominovic.hr/Artikl/ETIKA-ZA-AMADORA.html?q=cGdcMTg2LHByXDczMTM0>

¹⁷⁸ Savater, F., *Etika za Amadora*. Educa d.o.o. Zagreb. 1998., str. 28 - 31.

¹⁷⁹ Isto, str. 120.

¹⁸⁰ Isto, str. 151 - 154.

navedena „definicija“ etike može koristiti nastavnicima filozofije na uvodnom satu nastavnog predmeta Etika kad se uvode osnovni koncepti i ideje važni za razumijevanje morala. Naime, prema udžbeniku Etike za četvrte razrede srednjih škola, „Filozofija morala“ Tomislava Reškovca etika je: „[...] filozofska disciplina koja ispituje zasnovanost i izvor morala, temeljne kriterije za vrjednovanje te ciljeve i smisao moralnih htijenja i djelovanja.“.¹⁸¹ Naime, usporedbom je moguće potaknuti zanimljivu raspravu među učenicima u smislu pitanja koja bi bila usmjerena na njihova ponašanja prema ostalim članovima društva.

Prikazane slikovnice koje su vrlo jasne i čitljive, kako djeci tako i odraslima, a mogu se koristiti kao i prethodno navedene preporuke u svrhu intencionalnog, ali i funkcionalnog odgoja. Primjerice, u svrhu nastave Etike u srednjim školama, uz prethodno objašnjenje i najavu „vraćanja u djetinjstvo“ te objašnjenja da je pravi izazov povezati i argumentirati nešto što se može činiti suviše banalnim, djetinjastim i jednostavnim može se koristiti slikovnica i rasprava o moralu te o mogućim postupcima čovjeka primjerice moralno relevantan, moralno ispravan ili pak moralno loš u ovom slučaju likova iz slikovnice.¹⁸² Nadalje, isto može služiti kao kratki odmor od često napornog gradiva i mogućnost više za „pogled izvan okvira“. Također, ista se može koristiti i u nastavi stranih jezika za učenike rane školske dobi iz razloga što se jezik priče slikovnice u digitalnom obliku može mijenjati te se ovisno o dobi učenika mogu prilagođavati pitanja, odnosno od: „Jesu li se svi likovi ponašali dobro?“ do „Koje emocije likova prepoznajemo?“. U svakom slučaju, navedeno se može koristiti i izvan nastave te može služiti kao daljnji poticaj za čitanje te za poticanje djeteta na argumentiranje vlastitih stavova ovisno o pročitanome. Također, bitno je naglasiti da priče za djecu unose događaje iz svakodnevnog života koje su približene kroz različite likove, što u konačnici pospješuje razmišljanje te pomaže u razvijanju osjećaja i savjesti.

Nadalje, svi oni koji gaje interes prema temama koje su prikazane u ovom radu mogla bi zanimati i slikovnica „Filozofija – ma što je pak to?“ Bruna Ćurka i Matije Mate Škerbića koju je ilustrirao Mirko Ćalušić.¹⁸³ Navedena slikovnica može biti jednako zanimljiva i odraslima i djeci jer kroz trinaest priča, poput onih o Heraklitu, Sokratu, Platonu ili Aristotelu prikazuje svima važna pitanja

---

¹⁸¹ Reškovac, T. *Filozofija morala*. Profil. Zagreb. 2014, str. 8.

¹⁸² Isto, str. 10.

¹⁸³ Ćurko, B.; Škerbić M. M., *Filozofija što je pak to*:

https://www.superknjizara.hr/?page=knjiga&id_knjiga=153591

te potiče čitatelje na davanje odgovora.¹⁸⁴ Naime, u svrhu nastave Filozofije u srednjim školama, prilikom obrade nastavnih jedinica koje se dotiču Platona ili Aristotela zanimljivo bi bilo ponuditi ovakvu slikovnicu, iako se često vjeruje da su slikovnice samo za djecu. Takvu i slične slikovnice mogu razumjeti djeca predškolske dobi, osnovnoškolci, srednjoškolci, a ista može zaintrigirati i odrasle.¹⁸⁵ Također, pitanja koja se postavljaju unutar iste odnose se na svijet koji nas okružuje te na način kako trebamo živjeti ili ponašati se.¹⁸⁶

Za kraj, nekoliko riječi o internetskoj stranici „Teaching Children Philosophy“ koja može biti vrlo zanimljiva i korisna svima onima koji žele krenuti u avanturu prikazivanja čari filozofije djeci od najranije dobi te svakako onima koji imaju barem osnovno poznavanje engleskog jezika. Također, moguće je pregledavati različite priče pretražujući po imenu ili pak odrediti kategoriju, poput etike, metafizike, epistemologije i slično. Naime, klikom na pojedini naslov djela dječje književnosti prikazuje se kratki sadržaj iste, smjernice za filozofsku raspravu oblikovane u pitanja poput: „Zašto ljudi često nisu sretni sa svojim životom?“ ili „Što mislite koji je najbolji način da budemo sretni u životu?“. U nastavku su ponuđena pitanja za filozofsku raspravu koja su raspoređena i prilagođena na način da se postave prije čitanja („Izgleda li vam dijete na slici sretno?“), za vrijeme čitanja („Pitate li se biste li bili sretniji da se nalazite u drugim okolnostima?“) te nakon čitanja („Zamislite da vaš susjed ima bazen, a vi se zaista želite kupati u tom bazenu. Biste li uživali manje kad napokon dođete do bazena? Mijenjaju li se vaši osjećaji spram bazena?“).¹⁸⁷ Izbor ponuđenih priča je zaista velik te se u nedostatku nadahnuća mogu pronaći zaista zanimljive priče ili pak sama ponuda pitanja. Također, navedena se stranica može koristiti u nastavi stranog jezika, u ovom slučaju Engleskog jezika gdje nastavnici mogu pronaći različite priče s već osmišljenim filozofskim pitanjima.

---

¹⁸⁴ Ćurko, B.; Škerbić M. M., *Filozofija što je pak to:*

https://www.superknjizara.hr/?page=knjiga&id_knjiga=153591

¹⁸⁵ Miljković, D., *Filozofija - ma što pak je to? 13 priča o antičkim filozofima:* <https://www.petit-philosophy.com/news/2019/5/2/filozofija-ma-to-je-pak-to-13-pria-o-antikim-filozofima>

¹⁸⁶ Isto.

¹⁸⁷ Teaching Children Philosophy:

<https://www.teachingchildrenphilosophy.org/BookModule/AcrossTheBlueMountains>

7. Zaključak

Ovaj je rad prikaz niza filozofskih, ali i ne samo filozofskih tema, koje se mogu činiti nepovezanim – sa slikovnicom i učenjem moralnosti odmalena – s ciljem da sam čitatelj, odgovaranjem na određena, u radu ponuđena i razrađena pitanja može razumjeti koliko je svijet koji ga okružuje povezan te koliko ulogu u povezivanju istoga ima filozofija, osobito filozofija odgoja i to od najranije dobi. Kao što je već navedeno, prikaz slikovnice adolescentima, odraslima pa i nastavnicima može se činiti neprimjerenim ili neprikladnim dobi, no tek samim čitanjem i odgovaranjem na dana pitanja dolazi se do zaključka da uz pomoć iste imamo priliku izražavati vlastite stavove, mijenjati pogled na svijet te prepoznati važnost svijeta koji nas okružuje, a time, na neki način pokušati sebe staviti u tuđu poziciju. Stavljanjem sebe u tuđu poziciju, odnosno sagledavanjem svijeta drugim očima postajemo bolji „ja“ (odnosno, barem u povojima razvijamo moralno promišljanje koje će u odrasloj dobi postati sastavni dio našeg ozbiljnijeg i zrelijeg moralnog promišljanja i djelovanja).

Smatram da bi prvotno nastavnici, a svakako i roditelji trebali podržavati učenike u kreativnoj upotrebi stečenih znanja, prvenstveno pomoću onih sredstava koja su najdostupnija djeci, mobilnih aplikacija, odnosno digitalnih knjiga te knjiga koje su dostupne široj javnosti, najčešće zbog privlačne cijene ili medijskog populariziranja. Također, smatram da bi svaki odgajatelj, nastavnik i profesor trebao poticati učenike i studente na kreativno izražavanje, no i propitkivanje vlastitih moralnih stavova jer se upravo time, što je podcijenjeno kao i sama filozofija uvježbava kreativno i kritičko mišljenje te građenje pravog etičkog duha već od malih nogu.

Ovaj rad zasigurno nije savršen, no napisan je u svrhu prikazivanja svojevrsnog pomaka iz dosadašnjih okvira prikazujući kako je filozofija sveprisutna te kako je moguće uz pomoć dječje književnosti postavljati filozofska pitanja u svrhu moralnog odgoja djece. K tome, kad bi većina stručnjaka i nestručnjaka u odgoju prihvatilo filozofiju kao bitan faktor u postavljaju pitanja te odgoju, dogodio bi se znatan iskorak na bolje. Usto, bilo bi zanimljivo napraviti istraživanje kojim bi se prikazalo da su stavovi prikazani u ovom radu mogući i u praksi, a ne samo u teoriji.

8. Literatura

8.1. Knjige i znanstveni članci

- Berk, L. E., *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Naknada Slap. Jastrebarsko. 2008.
- Cowel, C., *Blizanci otkrivaju pticu dodo*. Hodder Children's Books. London. 2020.
- Frankena, W. K., *Philosophy of education*. The Macmillan company. Canada. 1965.
- Klarin, M., *Razvoj djece u socijalnom kontekstu*. Naklada Slap. Zadar. 2006.
- Mušanović, M.; Rosić, V., *Opća pedagogija*. Pedagoški fakultet u Rijeci. Rijeka. 1997.
- Reškovac, T., *Filozofija morala*. Profil. Zagreb. 2014.
- Savater, F., *Etika za Amadora*. Educa d.o.o. Zagreb. 1998.
- Slunjski, E., *Izvan okvira*. Element. Zagreb. 2015.
- Težak, D; Čudina-Obradović, M., *Priče o dobru priče o zlu*. Školska knjiga. Zagreb. 1996.
- Williams, B., 1982. *Internal and External Reasons*. U: Moral Luck. Cambridge: Cambridge University Press, 101 – 113.

8.2. Internet izvori

- Barišić, K., *Jezična lojalnost - Na osnovi ankete s pripadnicima hrvatske nacionalne manjine u Pečuhu*:
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/5742/1/DIPLOMSKI%20RAD.pdf>
(stranica posjećena: 28. lipnja 2020)
- Berčić, B., 2012. *Filozofija sažeto e-izdanje*:
https://bib.irb.hr/datoteka/546996.Bercic_Filozofija_e-izdanje.pdf
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Cressida Cowell, životopis: <https://www.fantasticfiction.com/c/cressida-cowell/>
(stranica posjećena: 28. lipnja 2020)
- Čoh, Č., *Filozofija odgoja. Izbor tekstova hrvatskih pisaca*:
<https://hrcak.srce.hr/file/121667>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)

- Ćurko B.; Kragić I., *Filozofija za djecu – primjer „Male filozofije“*:
<https://hrcak.srce.hr/36899>
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Ćurko, B.; Škerbić M. M., *Filozofija - ma što je pak to*:
https://www.superknjizara.hr/?page=knjiga&id_knjiga=153591
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Domaćinović, P., *Uloga odgajatelja*:
<https://repository.ffri.uniri.hr/islandora/object/ffri%3A1520>
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *dječja književnost*:
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15567>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *etika*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18496>
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *filozofija*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19629>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *književnost*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=32128>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *Locke, John*: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36944>
(stranica posjećena: 24. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *moral*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41862>
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *obrazovanje*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44619>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *odgoj*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44727>
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *Rousseau, Jean-Jacques*:
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53500>
(stranica posjećena: 26. lipnja 2020)
- Enciklopedija.hr, *slikovnica*: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56641>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)

- Encyclopedia Britannica, *Derek Parfit*: <https://www.britannica.com/biography/Derek-Parfit>
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Encyclopedia Britannica, *Jean Piaget*: <https://www.britannica.com/biography/Jean-Piaget>
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- Gazilj, I., *Uloga obitelji u poticaju razvoja djeteta*:
<https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri:298>
(stranica posjećena: 26. lipnja 2020)
- Golubović, A., *Filozofija odgoja*: <https://hrcak.srce.hr/121849>
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- Golubović, A., *Učiteljski poziv i odgajanje: razmatranje iz perspektive filozofije odgoja*:
<http://www.ufri.uniri.hr/files/%C4%8Dasopis/Golubovi.pdf>
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- Golubović, A.; Angelovski, L., *Metodika nastave filozofije*: http://izdavastvo.ffri.hr/wp-content/uploads/2017/10/Golubovic_Angelovski-Metodika-nastave-filozofije.pdf
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Gustović-Ercegovac, A., *Kompetentnost za roditeljsku ulogu kod roditelja djece usporena kognitivnog razvoja*: <https://hrcak.srce.hr/file/159980>
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Hameršak, M., *Zašto su izgubljene prve hrvatske slikovnice? Dječja književnost između knjige i igračke*: <https://hrcak.srce.hr/133471>
(stranica posjećena: 24. lipnja 2020)
- Hržica G.; Padovan N.; Kovačević M., *Društveni utjecaj na dvojezičnost – hrvatske dvojezične zajednice u Istri i Beču*: <https://hrcak.srce.hr/file/121894>
(stranica posjećena: 24. lipnja 2020)
- Huzjak, M., *Darovitost, talent i kreativnost u odgojnom procesu*:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=41460
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)

- Juričić, M., *Kompetentnost nastavnika - pedagoške i didaktičke dimenzije*:
<https://hrcak.srce.hr/file/205883>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Klarin, M., *Psihologija dječje igre*:
http://www.unizd.hr/Portals/41/elektronicka_izdanja/Psihologija_djecje_igre.pdf?ver=2017-09-08-103902-427
(stranica posjećena: 27. lipnja 2020)
- Martin, D., *Matthew Lipman, Philosopher and Educator, Dies at 87*:
<https://www.nytimes.com/2011/01/15/education/15lipman.html>
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Matica hrvatska, *Autori, Bernard Williams*: <http://www.matica.hr/knjige/autor/613/>
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- McDonald's: *Happy Meal App*: <https://www.happymealapp.com/country/hr>
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- McDonald's, *McDonald's čini čitanje knjiga zabavnijim za djecu i cijelu obitelj*:
<https://mcdonalds.hr/o-nama/novosti/mcdonalds-cini-citanje-knjiga-zabavnijim-za-djecu-i-cijelu-obitelj/>
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- Miljković, D., *Filozofija - ma što pak je to? 13 priča o antičkim filozofima*:
<https://www.petit-philosophy.com/news/2019/5/2/filozofija-ma-to-je-pak-to-13-pria-o-antikim-filozofima>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Miljević-Ridički, N., *Važnost socijalnog konteksta za kognitivni razvoj predškolske djece*:
<https://hrcak.srce.hr/82956>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Odgoj i obrazovanje*: <https://mzo.gov.hr/odgoj-i-obrazovanje/109>
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- Mrkonjić I.; Toplovec V.; Marinović M., *Metakognicija i samoregulacija u učenju i nastavi matematike*: https://bib.irb.hr/datoteka/396084.OSIJEK_final.doc
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)

- Posavec, M., *Višestruke inteligencije u nastavi*:
http://www.svetisavavhan.edu.rs/Dokumenti/Visestruke_inteligencije_u_nastavi.pdf
(stranica posjećena: 24. lipnja 2020)
- Radamić, I., *Edukativne slikovnice za djecu predškolske dobi*:
<https://repositorij.foozos.hr/islandora/object/foozos%3A874/datastream/PDF/view>
(stranica posjećena: 27. lipnja 2020)
- Radoš, A., *Razdoblje konkretnih operacija u teoriji J. Piageta*:
<https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:1605>
(stranica posjećena: 26. lipnja 2020)
- Sirello, R., *Filozofija i odgoj: sloboda ili usuglašavanje Križanje putova suvremenosti*:
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=3708
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Bernard Williams*:
<https://plato.stanford.edu/entries/williams-bernard/>
(stranica posjećena: 26. lipnja 2020)
- Sušnik, M., *Internalizam razloga: dvije interpretacije*: <https://hrcak.srce.hr/41413>
(stranica posjećena: 26. lipnja 2020)
- Tatalović Vorkapić S., *Razvojna psihologija – Rani i predškolski odgoj i obrazovanje*:
https://www.ufri.uniri.hr/files/nastava/nastavni_materijali/razvojna_psihologija.PDF
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)
- Teaching Children Philosophy:
<https://www.teachingchildrenphilosophy.org/Main/HomePage>
(stranica posjećena: 29. lipnja 2020)
- Vidmar, I., *Filozofija i književnost o svijetu i čovjeku: isto a različito*:
<https://hrcak.srce.hr/111953>
(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)
- Vujičić L., *Kultura odgojno–obrazovne ustanove i stručno usavršavanje učitelja*:
https://hrcak.srce.hr/index.php?id_clanak_jezik=33340&show=clanak
(stranica posjećena: 25. lipnja 2020)

- Watson, I., *McDonald's Creates Happy Meal Digital Books with How to Train Your Dragon Author*: <https://www.rga.com/news/articles/mcdonald-s-creates-happy-meal-digital-books-with-how-to-train-your-dragon-author>

(stranica posjećena: 30. lipnja 2020)

9. Popis slika i tablica

Slika 1: Prikaz knjige u digitalnom i klasičnom obliku	24
Tablica 1: Kognitivno-razvojna teorija Jeana Piageta	8
Tablica 2: Kognitivno-razvojni modeli Jeana Piageta	13
Tablica 3: Verbalna i neverbalna komunikacija	16